БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫНАР!

1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. АПРЕЛЬ 12 СРЕДА № 86 (8854).

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ-ИРАК КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

Ирак Республиканың Араб социалистиг чаартылга партиязының (БААС) болгаш чазааның чалаанын ёзугаар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге баштаткан совет партия-чазак төлөөлері 1972 чылдың апрель 6-дан 10-га чедир Иракка албан ужурунда аян-чорук, кылып чораан.

Кады кылган совет-ирак дыңнадыгда чугаалап турары болза, совет партия-чазак төлөөлериниң кежигүннери Ирак Республикага чораан үезинде ук чуртту кезип көрген болгаш ирак улустуң амыдыралчуртталгазы-биле таныжып, оларның экономика, эртем болгаш культура талазы-биле ажылы база чедишкиннери-биле таныжар аргалыг болганнар. Оларны када-даа баарга өөрүшкүлүг, хүндүткел-биле уткуп, хүлээп ап турган.

Араб социалистиг чаартылга партиянның Регионалдыг удуртулгазының Чиңгине секретары, Ирак Республиканың Президентизи Ахмед Хасан Аль-Бакр Президент ордузунга А. Н. Косыгинни хүлээп алган. Ол ышкаш А. Н. Косыгин-биле БААС партиянның регионалдыг удуртулгазының чиңгине секретарының оралакчызы, Революстуг командылал Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Саддам Хусейнниң аразында чугаалажыышкын база болган.

Чугаалажыышкынга киришкеннер: совет таладан совет партия-чазак төлөөлериниң кежигүннери.

Ирак таладан — Араб социалистиг чаартылга (БААС) партиянның Регионалдыг удуртулгазының кежигүннери, ирак чазактың кежигүннери.

Ийи күрүнеңи болгаш улустарның аразында найыралдың база кады ажылдажылганың харылзааларын калбартып, оон-даа улам быжыглаарынче чүткүвүшаан, ындыг харылзааларны моондаа соңгаар улам хөгжүдер чорук Совет Эвилелиниң болгаш Ирак Республиканың эрге-ажыктарынга тааржыр, бүгү-ниитиниң тайбың хөрөөнге бараан боон турарын бадырымдаалаан, ийи тала Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Ирак Республиканың аразынга найырал база кады ажылдажылга дугайында керээ чарар деп шиитпирлээн.

Ынчангаш ол керээни 1972 чылдың апрель 9-та Багдадка чарып, ат салган. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң мурнундан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин болгаш Ирак Республиканың мурнундан — Ирак Республиканың Президентизи Ахмед Хасан Аль-Бакр ат салганнар.

Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында ол керээ болза, ийи чурттар аразынга найыралдың харылзааларын улам быжыглаарынга чугула документ боон, ону моон-даа соңгаар калбартып, быжыглаарынга үндезинин салып, империализмге, колониализмге, сионизмге удур, тайбың, национал хамаарышпас чорук, хосталга болгаш социал деңшилге дээш демисежип турар улустарга деткимче-дузаламчы кылырын совет болгаш ирак талалар база медеглээн.

Талалар Чоокку Чоон чүкке хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып тура, Израильдиң империалистиг агрессиязының түңнелинде эжеледиргеН араб девискээрлерни догерезин хоставаа болгаш Палестинаның араб улузунуң дүрүм ёзугаар эргелерин хандырбас болза, Чоокку Чоон чүкке шынчы болгаш быжыг тайбың черле тургустунмас дээрзин демдеглээн. Ынчангаш олар Палестинаның араб улузунуң дүрүм ёзугаар эргелерин катап тургузары дээш демиселин деткин турарын база катап бадыткаан.

Революстуг командылал Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Саддам Хусейнге баштаткан, ирак төлөөлериң чоокта чаа найыралдыг акыдуңма чурттар Египетке болгаш Сирияга аян-чоруунуң үезинде ирак тала империализмниң болгаш оон чалчаларының ук девискээрге үүлгедишкиннерінге удур араб чаңгыс эвин улам быжыглаар соруулга-биле кылган сөөлгү базымнарын илереткен.

Араб чурттарның чаңгыс эвин деңшилгелиг, антиимпериалистиг болгаш антисионистиг угланышкын-биле улам быжыглаар талазы-биле кылып турар күженнишкиннерни бедин-биле үнелевишаан, совет тала бо талазы-биле Иракты болгаш өске-даа деңшилгелиг араб чурттарының удуртукчуларының кылган базымнарынга байыр чедиргеН.

Совет партия-чазак төлөөлериниң Ирак Республикага кылган аян-чоруунуң түңнелдеринге сеткил ханышкынын дыңнадыгның түңнелинде илереткеш, ол чорук Совет Эвилели-биле Иракты аразынга найыралды база бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдүп, калбартырынга деткимчелиг болурун айыткан.

ГСЧП ТК-НЫҢ БИРГИ СЕКРЕТАРЫ Э. ХОНЕККЕРНИҢ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНГЕ ЧОРААНЫ

СЭКП ТК-ның чалаанын ёзугаар ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккер албан ёзугуунуң эвес найыраачы аян-чоруун кылып, апрель 4-теп 10-га чедир Совет Эвилелинге чоруп турган. Совет Эвилелинге чоруп турган үезинде Э. Хонеккер Москва хоорайның база Москва областың элээн хөй үлетүүр болгаш культура объектилери-биле танышкан.

Аян-чоруктуң үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш Э. Хонеккериң аразында түрүктиң ханызындан эш хуузунуң беседалары болгулаан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер боттарының чурттарының ниитилел-политиктиг амыдыралынын кол-кол айтырыгларының талазы-биле информацияны солчуп. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш ГСЧП-ниң VIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле ажылда чедип алдынган түңнелдерге онзалап доктааган.

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында харылзааларны улам ыпай бүгү талалыг хөгжүдүрүнче улуг кичээнгейни салган. Социалистиг экономиктиг интеграцияның Комплекстиг программазында салдынган соруулгаларны барымдаалаан, узун хуусаага үндезилээн, Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң кады ажылдажылгазын планнаарын сайзырааңгайжыдар талазы-биле практиктиг базымнарны кылырының эргежок чугулазын демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң Төп Комитеттериниң, чер-черде партия организацияларының аразында харылзааларның чайгылыг чок хөгжүп, партия, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынының дуржулгазын үре-түңнелдиг кылдыр солужарынга дузалап турарын күзел ханышкыны-биле демдеглээн.

Беседаларның үезинде эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып коргеН.

Европада байдалче улуг кичээнгейни салган, ында реаксылыг империалистиг күштериң удур хөделишкиннери турзажок чавырылдырыышкынче түткүлүн хөгжүүрү үргүлүлеп турар. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң Политиктиг консультативтиг комитединиң чоокта чаа Прагага болган хуралынга аймыктан шугумга дүштүр Совет Эвилелиниң, ГДР-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарының алган хемчеглери Европага айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын боттуу-биле чугаалажып коорүнге таарымчалыг салдарны чедирер байдалды тургузарынга чаа чугула базым болур. Совет Эвилелиниң болгаш ГФР-ниң аразында, Польшаның болгаш ГФР-ниң аразында керээлерни ам бадылаары, оон дараазында Барыын Берлин дугайында дерт таланың дугуржулгазының, транзит дугайында ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында дугуржулганың, а ол ышкаш Барыын Берлиниң сенаты-биле ГДР-ниң чазааның дугуржулгазының күштүт болуру — бо бүгү социалистиг чурттарның ГФР-биле бүгү талалыг, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылгазын, харылзааларын улам ыпай чогумчударынга дузалаар, Европага тайбыгны быжыглаарының хөрөөнге чаа идигин бөөр ужурлуг.

Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер маадырлыг вьетнам улус-биле, Лаостуң болгаш Камбоджаның патриоттары-биле Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң акы-дуңма ап-сеткил каттыштырылгазын бадыткаан. Соолгу үеде АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессиязының калбарганынга холбаштыр олар сеткил-сагыштың дүвүрөөшкинин илерегээн. Париж чугаалажыышкыннарынга удурлаңган боон дарый АКШ ВДР-ниң девискээрін катап бомбалаарының оруунче кирген. Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустары АКШ-тың бо агрессчи үүлгедилерін шиитпирлиг буруу шаан турар.

Чоокку Чоон чүкте тургустунган байдалга холбаштыр эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер араб күрүнелерге удур Израильдиң империалистиг агрессиязының уржуктарын ўзуткаарының эргежок чугулазының дугайында Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың үзел-болалдарының чаңгыс аайын демдеглээн.

Тайбың, демократия болгаш социал деңшилге дээш демиседе социалистиг чурттарның, бүгү революстуг күштериң чаңгыс эвин болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга моон соңгаар-даа бүгү хемчег-биле дузалаарынга СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң шиитпирлиин савал-опалдарының солчулгазының үезинде демдеглээн.

Эштер Л. И. Брежнеатин болгаш Э. Хонеккериң ужуражыышкыннары чаңгыс эштин, ак сеткилдиг болгаш акы-дуңма найыралдың байдалынга эрткен.

Н. В. ПОДГОРНЫЙ ТУРЦИЯЖЕ ЧОРУПКАН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Турция Республиканың Президентизи Джевдет Сунайның чазаанын ёзугаар албанның аян-чоруун кылып, апрель 11-де Москвадан Анкараже чорупкан.

Внуково аэродромга Н. В. Подгорныйны эштер Д. С. Полянский, Ю. В. Андропов болгаш албанның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

КВАРТАЛ ТҮҢНЕЛИ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бөөр 50 чыл болур оюнга турасклаткан социалистиг чаршыты калбарткаш, Танды районнуң «Элегес» совхозунуң Казак сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталда эки көргүзүлгерни чедип алган.

Сүттүң ниити чыыллазының планы 893 центнер турган болза, 959,4 центнер болган. Күрүнеге 720 центнер сүт садар хүлээлге 755,5 центнер кылдыр күүсеттинген. Саар инектерниң чемгерилгезин шын организастааны-биле бирги кварталда сүт саалдазы бедик болган.

Саанчылар, бызаа ажаакчылары кыштың соогунда шудургу, кызымак ажылдаанар. Саанчылар боттарында быжыглаттынган болук инектериндеН кварталда түс-түзүнде 86,9—91,8 центнер сүт саар хүлээлгелер алгаш, 91—122 центнер чедиргеН. Т. Монгуш, Б. Биче-кыс, Н. Ондар, А. Кыргыс, А. Ондар, А. Бадарчы, С. Борбак саар бир инекке онааштыр 450-ден 580 кг. сүт сагтаннар.

Бызаа ажаакчылары Э. Пихаева, О. Натпит, М. Анашкина олар чаа төрүттүнгеН бызааларны бүрүн камгалап алгаш, бызааның хонукта немелде деңзилин 790 грамм чедирип турганнар. Кварталда бызааларының ниити немелде деңзили 1,3 тонна болган.

Бистин ферманың «Тиилелге» совхозунуң Шамбалыг сүт-бараан фермазының коллективи-биле социалистиг чаршыты. Бирги кварталын түңнелин чугаалажып, арга-дуржулгаларывысты солчур деп турар бис.

О. ТӨГҮС.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

БЕШ ЧЫЛ ~ КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда Бүгү-эвилелдиг коммунистиг субботнигин эрттирериниң талазы-биле штабы чер-черде бүдүрүлгелериниң ол улуг ажыл-херекке белеткелин хүн бүрүнүң контролюнда алган. Апрель 15-те министерствонуң 20 бүдүргүзгениндеН продукция бүдүрүн ажылдаарынга 1020 кижи киржир. Олар ниитизи-биле 7640 рубльдиң продукциязын белеткээр. Коммунистиг субботник хүнүнде ажылчыннарның ажылдаан акшазын беш чыл фондузунче шилчидер. Оон түңү баа тодараттынган: 2790 рубльди беш чыл фондузунче—уруглар салтарының, кадык камгалалдың тудуг-суурун хөгжүдеринче киирер.

Кызыл субботада онаа үлегерлиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар соруулга салдынган. Эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалды бүдүрүлге бүрүзүнге тургузар, чиг-от, материалдар курлавырын белеткээр, дерит-механизмнериң долу күш-биле ажылдаарын чедип алыр, кижи бүгүдези харысалганы медерел билген турарынче ам кол кичээнгей салдынган. Ажылчын коллективтерге митингилерни, хуралдарны эрттиргилээн, комбинаттарның кылыр ажылының хемчээлин тодаткан. Субботникке Кызылдың даараныла фабриказы, Турапның септелге-тудуг участогу организастыг белеткеннин турар.

Х. ДАРЖАА.

Тыва АССР-ниң чонунуң амыдырал хандырылга министри.

* * *

Бүгү-эвилелдиг коммунистиг субботнигинге Өвүр районнуң ажылчы чоннары идепкейлиг киржир деп белеткеннин турарлар. Субботник эрттирер талазы-биле район штабы тус-тус коллективтериң болган-ажыл-агыйларының ол хүн кылыр ажылдарын тодаткан.

Апрель 15-те 1170 ажыг кижи субботникче үнер. Олар 3700 ажыг рубльдиң ажыл-бүгү ажылдарын кылган, оон 2530 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээннер.

«Кызыл Тук» колхозтун ажыл-ишчилериндеН ол хүн 438 кижи субботникке киржир болгаш 770 рубльдиң ажылдарын кылыр. Чижээлээрге, механизаторлар 21 га черни аңдарар, тудугжулар хой кажаазының тудуунга ажылдаар, 142 кубометр тудуг даажын белеткээр, а өске колхозчулар 68 гектар тарылга шолдуңуң даажын ыштаар болганнар.

Районда орук участогунуң 44 ажылчыны ковүрүг кылыр 33 кубометр ыышты белеткээр болгаш оон 170 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин шиитпирлээннер.

С. МААДЫ.

* * *

Механизаторлар айтырыны шиитпирлеттинмейн турарын секретарь чугаалаан. Бо чазын ийи эдлчег-биле ажылдаарынга ажыл-агыйда 6 кижи четпес. Ынчалаа-даа колхозтун механизаторлары бир тракторнуң ажылдап кылыышкынын ковүдедир дээш, кывар-чаар материалдарның камналгазы дээш демиселди бедик деңнелге чорудуп келген деп, ол чугаалаан. Эрткен чылын 9 кижи камналгалыг болганы дээш акша шаңналын алган.

Беседаның төнчүзүнде «Хадың» колхозтун бүгү ажылчыларын келир күстүң бедик дүжүдүн магадылаар, часкы тарылганы кыска хуусаада эрттирер, оон-биле ССРЭ-ниң тургустунганындан бөөр 50 чыл байыралыя төлептиг уткуур дээрзин демдеглээн.

Хадыңчылар часка белен

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунда партбюро секретары М. О. Бичин-Уруг-биле бистиң корреспондентивис ужуражыкаш, часкы тарылгага белеткел дугайында кыска беседаны кылган. Эрткен чазын часкы тарылгага багай белеткенгени дүжүт өстүрүп алырынга улуг үржуктарны чедиргеН деп, ол чугаалаан. Ынчан тарылганы копчуг орайтап эгелээн, техника болган үрезин белеткели саадаан. Бо чылын ону катаптавас талазы-биле партбюро болган колхоз баштаар черн дээштиг хемчеглерни ап чоруткан.

Техника септелгезин ажылагыйга эрте эгелээн. Тос трактору септээр турган, ону шагда-ла белен кылып алган. Оларны септеттингениң шынары мурнундагы чылдаазындан эки деп комиссия саналаан. Бо чылын № 1 бригадага 5 агрегатты маркёрлар-биле деририн көргеН. Кодээ ажыл-агый кожуг машиналарының септелгези база эрте доозулган.

Септелгениң эки болгаш өйшаанда доозулганынга орта ажылдан турган кижилериң ортузунга социалистиг чаршыты чогуур деңнелге организастап чорутканы улуг рольдуг болганын Михаил Долчукович демдеглээн. Септелгеге ажылдап турган механизаторларның аразындан ол чаршыттың мурнуку олуруунга ажыл-агыйның мурнакчылары Валерий Найдын, Михаил Путинцев, Виктор Кирьянов, Юрий Наксыл болган өскелер-даа чорун келгеН. Олар боттарының бажыглаан тракторларының, кожуг машиналарының үүрмек септелгезин кылын дооскаш, өске эштериңе улуг дузаны көргүскеннер.

Бо чылын үрезин белеткелин база ой-шаанда чорутканы. Тараа культураларының үрезинин хораннап турар. Хову турлагларын септеп, дерип дооскан. № 1 бригаданың хову турлаанда механизаторларга болгаш тараажыларга чаа чупар-бажыңны тудуп дооскан. Колхозтун ийи бригадаының турлагларында бүгү техниканы чедирген, часкы тарылганы кыска хуусаада бедик шынарлыг чорудар дээш социалистиг чаршытын негелделерин бижээш аскан, турлагларның кааскалга-шимелдезин эки чоруткан.

Чазын удур аңдарар өөр эвээш болуп турар. Ол чорук тарылганы кыска хуусаада чорударынга улуг салдар чедирери чугаажок. Ам аңдарар черлерге чүгле мал чемни культураларны чажар. Ол дәрге бүгү тарылга чорудар шолдуң 25-те хуузу болуп турар. Оон иштинде чайын мал одарладыр зелёнка тарыыр черлер база кирип турар.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Ирак Республиканың аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында

К Е Р Э Э

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болгаш Ирак Республика,

боттарының аразынга найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам хөгжүдери ийи күрүнеңи национал эрге-ажыктарынга тааржыр, бүгү делегейге болгаш араб чурттар девискээрлерінге тайбың хөрөөнге, улустарның хостуг болгаш айыл чок чоруун база суверенитедин хүндүлээрниң хөрөөнге бараан болуруңга бижыы-биле бүзүреп,

тайбыңның болгаш деңшилгенин бүгү күштериңе сырый каттыжыышкының быжыглаарын, оон-биле кады араб күрүнелериңе чаңгыс эвин антиимпериалистиг орун-биле быжыглаарын быжыг тайбың болгаш делегейге айыл чок чорук дээш демиселдиң чугула чепсээ кылдыр санавышаан,

империализмге, колониализмге, сионизмге болгаш реакцияга удур, улустарның хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш социал деңшилгези дээш демиселдің идеалдарынга сорук киріп,

амгы үениң делегей айтырыгларын кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарының аразынга таарыштыр шиитпирлээр аргазын дилеп тывар ужурлуг дээрзинге бүзүревишаан,

боттарының тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказынга болгаш Каттышкан Нациялар Организациязының Уставының эчис сорулгаларынга база принциптериңе пывчызын бадыткаан,

боттарының аразында найыралдын, кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарынга бүзүрээриниң харылзааларын улам калбартып, быжыглаарын күзевишаан, ындыг харылзааларны чаа, улам бедик деңнелче көдүреринче түткүүрү-биле бо керээни чарар деп шиитпирлээн, моон адаанда чүүлдер дугайында дугурушкан.

1-ГИ ЧҮҮЛ

Дугуржун турар хүндүлүг талалар ийи чурттуң болгаш оларның улустарының аразынга бузулбас найырал тургустунар болгаш күрүнеңиң суверенитедин, девискээр талазы-биле бүдүн чоруун болгаш бот-боттарының иштики херектерінге холаарлавазын хүндүлеп көрүнге үндезилээш политика, экономика, садыг, эртем-техника, культура болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле бүгү талалыг кады ажылдажылга хөгжүүр ужурлуг деп медеглеп тур.

2-ГИ ЧҮҮЛ

Боттарының улустарының социал-экономиктиг чаалап алышкынларын камгалап, улам хөгжүдеринге база боттарының бүгү бойдус курлавырларын ажыглаарынга оларның бүрүн эргелиин хүндүлээрин хандырар талазы-биле бүгү талалыг, сырый кады ажылдажылганы кылырын Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болгаш Ирак Республика медеглеп тур.

3-КҮ ЧҮҮЛ

Дугуржун турар хүндүлүг талалар аңы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериңе тайбың кожа-хедбөө догуннаашкынының политиказын чайгылыш чокка боттандырбышаан, боттарының тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын ёзугаар моон-даа соңгаар бүгү делегейге тайбын, улустар аразында дүшкүрүүр чорукту чавырылдырары дээш, идрулуг болгаш чепсегленишкиннің аваа-даа хевирлери-биле катай-хаара чепсегленишкинни делегейниң шыңгыы контролюнун адаа-биле бүгү-ниити болгаш бүрүн дужурер дээш демисежирин үргүлчүлээр.

4-КҮ ЧҮҮЛ

Дугуржун турар хүндүлүг талалар бүгү улустарының хостуг болур чоруунуң болгаш деңэргениниң идеалдарын удуртулга болдурбушаан, империализмниң болгаш колониализмниң бүгү хевирлерін база үүлгедиглерін буруу шаан көрүп турар. Ынчангаш олар моон-даа соңгаар империализмге болгаш сионизмге удур, колониализмни болгаш неоколониализмни, расизмни болгаш апартеидти бүрүү-биле, туюлунга чедир ыяан-ла узуткаары дээш демиселди чайгылыш чокка чорудуп, колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында ООН-нуң Декларациязын эң шалыныны-биле бүрүн боттандырын чорудары дээш демисежир.

5-КИ ЧҮҮЛ

Боттарының аразынга экономиктиг, техниктиг болгаш эртем талазы-биле кады ажылдажылганың улуг ужур-дузазын барымдаалаан, дугуржун турар хүндүлүг талалар, үлетпүр, көдээ ажыл-агый, суттарылга болгаш сүт ажыл-агыйының талазы-биле, нефть баа бойдустуң өске-даа курлавырларын ажыглалга киирер, харылзаа болгаш коммуникация база экономиканың өске-даа талазы-биле, а ол ышкаш национал кадрлар белеткээр талазы-биле ындыг кады ажылдажылганы болгаш дуржулга солчуушкунун моон-даа соңгаар улам калбартып, хапыладыр. Ол ышкаш ийи тала деңэргелиг, бот-боттарынга ажыктыг болгаш эң таарымчалыг чоруктуң принциптеринге үндезилээш, ийи күрүнеңи аразынга садыглажыышкынны болгаш далайга эжиндиришкинни-даа улам калбартыр.

6-ГЫ ЧҮҮЛ

Дугуржун турар хүндүлүг талалар боттарының аразында эртем, уран-чүүл, литература, өөредилге, кадык камгалалы, парлалга, радио, кино, телевидение, туризм, спорт болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле харылзааларны болгаш дугуржулганы улам хөгжүдеринге деткимче көргүзер.

Ийи чурттуң улустарының бүгү талалыг амыдыралы, ажыл-ишки болгаш чедишкиннери-биле бот-боттарын улам долу таныштырар сорулга-биле талалар болза ийи күрүнеңиң күрүне органнарының болгаш хой-ниити организацияларының, бүдүргүлелериниң, культура болгаш эртем албан черлериниң аразынга кады ажылдажылганы болгаш дорт харылзааларны калбартырынга деткимче көргүзер.

7-ГИ ЧҮҮЛ

Тайбыны болгаш айыл чок чорукту хандырарынга таарыштыр делегей ареназынга хөделишкин кылырда дугуржуушкунуг болур чоруктуң, а ол ышкаш Совет Эвилели-биле Иракты аразынга политиктиг кады ажылдажылганың улуг ужур-дузазын барымдаалап көрбүшаан, дугуржун турар хүндүлүг талалар, ийи күрүнеңиң эрге-ажыктарынга холбашкан делегейниң бүгү чугула айтырыгларының, а ол ышкаш ийи талалыг харылзааларны улам хөгжүдериниң-даа айтырыгларының талазы-биле бот-боттарының аразынга түүл-бүрү деңнелдерге консультацияларны үргүлү, кылыр апаар.

8-КИ ЧҮҮЛ

Ийи таланың кайызының-даа тайбыңына азы ниити тайбыңга кыжаныышкынны азы тайбыны үрөөр дээр кыжаныышкынны болдурупку деп чүүл тургустунуп келген таварылгада дугуржун турар хүндүлүг талалар, тургустунган кыжаныышкынны узуткаарының азы тайбынны катап тургузарының эрге-ажыктарынга дүштүр боттарының турушталарын дугуржур сорулга-биле бот-боттарының аразынга харылзааны доп-дораан тургузаар.

9-КУ ЧҮҮЛ

Ийи чурттуң айыл чок чоруунун эрге-ажыктарын барымдаалаан, дугуржун турар хүндүлүг талалар боттарының камгаланыр аргазын бижыглаарының талазы-биле кады ажылдажылганы моон-даа соңгаар үргүлчүлээр.

10-ГУ ЧҮҮЛ

Дугуржун турар хүндүлүг тала бүрүзү дугуржун турар талаларның бирээзинге удур эвилелге, күрүнелериңе кандыг-бир бөлүглеңишкиннериңе, а ол ышкаш үүлгедишкиннерге азы хемчеглерге киришпес дугайын медеглеп тур.

Өске таланы шерег талазы-биле каража-когаралга чедирин болгу дег кандыг-бир үүлгедишкинге бодунун девискээрін ажыгладыр чорукту болдурбазын дугуржун турар хүндүлүг талалар хүлээнип турар.

11-ГИ ЧҮҮЛ

Делегейде күштүг боон турар керээлер талазы-биле оларның хүлээлгелери бо керээниң негелделеринге чөрүшпейн турарын дугуржун турар хүндүлүг ийи тала медеглевишаан, оларга дүүшпес кандыг-даа делегей дугуржулгаларын кылбазын хүлээнип тур.

12-ГИ ЧҮҮЛ

Бо керээни он беш чыл хуусавлыг кылдыр чарып турар болгаш керээниң күштүг болур хуусаазы төнеринге чедир он ийи ай бурунгаар дугуржун турар хүндүлүг талаларның бирээзинге оон күштүг чоруун соксадырын болдунуң күзеп турарының дугайын өске бир тала баш удур дыңнатпас болза, керээ дараазындагы беш чыл үеже чайгаар-ла узай бөөр.

13-КҮ ЧҮҮЛ

Бо керээниң кандыг-бир чүүлүнге холбаштыр дугуржун турар хүндүлүг талалар аразынга кандыг-даа чөрүлдээ турун кээр болза, найыралдың, бот-боттарын хүндүлежиринин болгаш биллириниң аргазы-биле ийи талалыг чурум ёзугаар ону шиитпирлээр ужурлуг.

14-КҮ ЧҮҮЛ

Бо керээни күштүг кылдыр бадыллар ужурлуг болгаш болдунар-ла кыска хуусаада Москвага күштүг болдуруп бадылаан бижиктерин солушкан хүнүнден эгелээш күштүг болур.

Бо керээни орус болгаш араб дылдар кырынга ийи экземпляр кылдыр тургускан болгаш ийи дылда бижиктелдер дөмей күштүг болур.

Мону Хидираның 1392 чылының 25-ки сафаразынга дүүштүр 1972 чылдың апрель 9-та Багдадка чарган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң мурнундан
А. КОСЫГИН.

Ирак Республиканың мурнундан
А. Х. АЛЬ-БАКР.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

ҮНДҮРГЕН ШИИТПИРЛЕРНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ

Хүлээп ап турар шиитпирлерниң күүселдезин организастаары Советтериниң, оларның күүскомнарының ажылчорудулгазында кол чүүл болур. Бистиң Улуг-Хем районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнары Советтиң, күүскомнуң, үстүкү органнарның шиитпирлериниң күүселдезин организастаар талазы-биле элээн ажылды чоруткан.

Кайы-даа Советтиң күүскому ол улуг ажылдарны боду шиитпирлеп четтикпези билдингир. Ынчангаш бодунуң ажылын чорударда доктаамал комиссияларга, депутаттар болуктеринге, постуларга, хөй-ниитиниң организацияларынга, ажылчы чоннарга даяныр. Күүскомнуң шиитпир күүселдезин организастаар дээш ажылы ону күүседикчилерге, харыылаар организацияларга, бүдүрүлгелерге болгаш түстүс кижилерге чедир дыннадып дагзыры-биле эгелээр болгай. Шиитпирни өй-шаанда хүлээп алыр болгаш ооң күүседикчилеринге чогуур хүүсаазында дагзып дыннадыры күүселдениң дээштиин, үреттүнелдиин хандырар.

Чамдык чижектерни маңаа чугаалап болур. Эрткен чылдың февральда район Советиниң күүскомунуң хуралы Шагаан-Арыгның сүт заводун алгыды тудар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Чеже түннүг акша-хөрөңгини кайын алырын, тудугну кайы организациялар чорударын, ону туттурар болгаш тудар организацияларның аразында керээни чарарының хуусаазын тодаргай айыткан. Ооң соонда райкүүском ол айтырыгже кичээнгейни кошкатпайн, шиитпирниң күүселдезин контрольдаан. Тудугжуларның ажыл-ижин организастап, түннелдерин үндүрүп, четпестерни өй-шаанда чайладыр хемчеглерни алган. Бо чылдың эгезинде сүт заводунуң алгыды туткан чартыы ажыглалга кирген.

Чонну хлеб болгаш өскедаа чүгула хереглелдиң бараанныры-биле хандырып турарында четпестерниң дугайында айтырыгны чурттакчы чон депутаттарның мурнунга тургузуп тургулаан. Чоннуң садыг хандырылгазы болгаш кооперативтиң өнчү-хөрөңгизин камгалаар дугайында айтырыгны район Советиниң үшкү сессиязына чугаалажып көрген. Депутаттарның сессияга берген шүүмүүлелдиг саналдарынга үндезилээш, чонну хлеб-биле хандырарын экижидер хемчеглерни ажылдап кылган. Торгалыг суурга хлеб быжырар черни ажыдарын райпо баштаар черинге дааскан. Амгы үеде ол суурда хлеб быжырар чер доктаамал ажылдап эгелээн, чонну хандырары экижээн.

Ажылдап кылган хемчеглериниң күүселдезинин түннелдерин дараазында сессиялар үезинде Советке күүском илеткеп турар. Үр үеде күүсеттинмейн турар пунктуларга хамаарыштыр харыысалгалыг эштерни сессияга, күүском хуралынга дыннаарын практикалап келдивис.

Район Советиниң күүскому эрткен чылын 280 ажыг айтырыгны чугаалажып көргеш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган. Оларның күүселдезин хынаарынга күүскомнуң килдистери, көдээ ажылагый эргелели, көдээ Советтериниң күүскомнары, ажылагый органнары, хөй-ниити организациялары. Советтиң доктаамал комиссиялары киржип турар. Эрткен чылдын апрельде болган сессияга «Найырал» совхозтуң 1970 чылда сан-хөө болгаш ажылагый чорудулгазының түннелдерин чугаалашкан. Аңаа хамаарышкан шиитпириниң күүселдезин боттандырарын райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелелинге дааскан. 1971 ажыл-агый чылы доостур билек ол эргелел совхозтуң ажылын база катап хынаан. Хөй четпестер илерээн. Ону чайладырынче угланган хемчеглерни эргелел ажылдап кылган болгаш боттандырып турар.

Эрткен чылдың майда школаларга, эмнелге болгаш культура-албан черлеринге одаар үүл соөртүрүнүң шалыпчы айын чарлаар дугайында шиитпирни хүлээп алгаш, күүселдезин хынаары-биле районнуң улус өөредилге килдизинге, эмнелгеге, культура килдизинге дааскан. Шалыпчы ай доостурга түннелдерни олар райкүүскомга илеткээн. Сессияларга болгаш райкүүскомнуң хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлериң хөй нуруузу амыдыралга боттанып турар.

Күүселдени болгаш хыналданы боттандырарының янзыбүрү арга-хевирлерин ажыглаары ажылга эки салдарны чедирер. Бо талазы-биле райкүүскомнуң килдистерин, көдээ ажыл-агый эргелелин болгаш өске-даа организацияларны күүскомнуң хуралынга, чөвүлел хуралдарга үргүлчү дыңнаар бис. Күүселдени хынаары-биле моон мурнунда карточкалыг системаны ажыглап турдувус. Амгы үеде бистиң республиканың Министрлер Чөвүлелиниң организастыг килдизинин сүмелээнин өзугаар чаа майыкты практикага киирдивис. Үндүрген шиитпирлериң ай, хүнүн, дугаарын, кандыг айтырыгга хамаарыштыр хүлээп алганын, хынаар кижиниң фамилиязын, шиитпирни күүселдер дээш кандыг хемчеглерни ап чоруткаңын болгаш ап чорударын ол майыкка айтыр. Майыкты ажыглап эгелээнивис ажылга таарымчалыг болуп турар. Күүселдениң хуусаазы доостурга харыысалгалыг эштер күүскомга бижимел информацияны киирер.

Депутаттарның, ажылчы чоннарның дыңнадыглары, чагаалары; хомудалдары, оларның радиога чугаазы, парлалгага бижээн материалдары хыналданың база бир хевири. Шиитпирлериң күүселдезин боттандырарынга ол улуг идигни бээр.

Бистиң районда бир хоорай Советі, он көдээ Совет бар. Ийи-Тал көдээ Совет чоокта чаа тургустунган. Үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин хынаар талазы-биле ажылды Чаа-Хөл, Хендерге, Арыг-Үзүү көдээ Советтер (күүскомнарының даргалары М. Сотпа, Б. Оюн, М. Лобачев) сөөлгү үеде эл-ээн идепкейжиткен. Чижээ, Чаа-Хөл көдээ Советтин күүскому «Найырал» совхозка 300 тонна будук-бүрү чем белеткээр деп шиитпир үндүрген. Ол шиитпириниң күүселдезин боттандырарда күүском хөй-ниити организациялары-биле кады каш удаа воскресниктерни организастап, организация болгаш өгбүле бүрүзүнге тус-тус онаалгаларны чедиргилээн. Организастыг ажылдың түннелинде 300 тонна будук-бүрү чемни белеткээр планын 500 тонна кылдыр күүселткен. Бо чылдың февральда Хендерге көдээ Совет школалар, эмнелге болгаш культура албан черлеринге 300 кубометр ыяш белеткээр дугайында шиитпирни үндүргеш, күүселдезин организастаанының түннелинде 350 кубометр ыяшты белеткээринге чонну киириштирген.

Районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнары чамдык шиитпирлерниң күүселдезин эчизинге чедир боттандырбайн баар таварылгалар эвээш эвес. Чижээ, 1971 чылдың февральда райкүүском районда суггаттыг черлерни чөп ажыглаарының дугайында шиитпирни хүлээп алган. Оон күүселдезин эчизинге чедир организаставаанының уламындан районга эрткен чылын суггаттыг черлериниң бир гектарындан-на 15 центнер тараа дүжүдүн алыр тургаш, 8-ле центнерни алган. «Найырал» совхозтуң суггаттыг черлериниң гектар санындан үүгле 2,5—3 центнер дүжүттү өстүрген. Оон ыңай, автоорук транспортунга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дугайында шиитпирни райкүүском хүлээп алган турган. Оон күүселдезин четпес организастап, контрольду чогуур деңнелге боттандырбаанындан оларның дээштии кошкак болган. Бо чылдың бирги кварталында эрткен чылдың ол үезинге бодааргa автотранспортка болган озал-ондактар саны көвей. Четпес ажылдың бир херечизи ол болур.

Шиитпирлер күүселдезин организастаар ажылды Баян-Кол, Ак-Туруг көдээ Советтериниң, Шагаан-Арыг хоорай Советиниң күүскомнары кошкак чоруткан. Чоокта чаа райкүүском Шагаан-Арыг хоорай Советиниң бо талазы-биле организастыг ажылының байдалын чугаалажып көргеш, тускай шиитпирни хүлээп алган. Райкүүском шиитпир күүселдезин экижидер дээш моондаа соңгаар тодаргай хемчеглерни алыр. Советтериниң организакчы ажылын улам сайзырангайжыдып, масса-биле харылзаазын быжыглап, оларны мобилизастаарының хөрөңге үндүрген шиитпирлериниң күүселдези, оларны контрольдаары улуг дузаны чедирер үжүрлүг.

К. МАСПЫК-ООЛ,
ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы.

Москваның метрополитен тудугжулары боттарының профессиязынга чоргаарланыр эргелиг. Олар 140 километр орукту туткан.

ЧУРУКТА: чер иштинде тоннельдериң болгаш орудтарның тудугжулары дыштанылганың минуталарында. Солагай талазындан оң талазынче № 8 Метротудуунуң тудуг-монтаж эргелелиниң слесарьлар-монтажниктери В. А. Родионов, А. А. Кузнецов, В. Ф. Морозов, бригадир А. П. Сердюк.

В. БУДАННЫҢ болгаш В. КУНОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Кадык камгалалында

Коммунистиг партияның, чазактың ада сагыш салышкынының ачызында Тывага медицина албан черлериниң калбак четкизи тургустунуп хөгжээн, материал-техниктиг баазазы быжыккан.

1928 чылда Тывага кадык камгалалыга чарыгдал амгы рубль-биле 9 муң 800 турган болза, 1972 чылда 14 сая чедир өскен болгаш ол чарыгдал күрүнеңиң күсели-биле боттанып турар. Аарыг улусту эмнелгеге чыттырып эмнээринге күрүне хөй акша-хөрөңгини халас үндүрүп турар.

Бистиң республиканың кадык камгалалыңга 1972 чылда чарыгдаан түүнү чоннуң санынга хуваарга бир кижигеле 63 рубль онаажыр.

Ажылчы чоннар аарааны дээш эмчи бижии-биле акшаны ап, кырааны, өг-бүлезиниң азырадыкчызын ышкынганы, хөй ажы-толдуг болганы дээш күрүне пособиезин ап турар. Ажылчын, албан-хаакчыларның, колхозчуларның ажыл толевири өскен.

Амбулаториялыг поликлиника Тывага колдуунда 1950 чылдан бээр тускай эмнелге чери болуп ажылдап эгелээн.

1971 чылда республика эмнелгезиниң поликлиниказы 447 муң хире хүлээп алыышкынны кылган. Кызылдың бир чурттакчызы-ла хүлээп алыышкынга 11 удаа келгени ол болуп турар. 1930 чылда эмчи чок турган Тыва республика ам 500 хире дээди эртемнит эмчилерлиг, ооң иштинде 150 тыва эмчи, 2000 ажыг ортумак билиглиг эмчи ажылдакчыларлыг апарган.

Тывада 10.000 кижиге-ле чээрби дорт эмчи онаажыр АКШ-та ол хире кижиге 18 эмчи, а чамдык штаттарда бир эмчиге 7 мундан ажыг кижи онаажыр. Капиталистиг чурттарның улуг-улуг хоорайларында эмчилер үүгле орулгалыг болур черлерде ажылдап турар, ядыы кижилер эмчи дузаламчызын албайн турар болгай.

Тывада эмнелге албан-черлери чыл бүрү немежип турар. Бо чылын Кызылга эмнелге албан черлери улам көвүдээр болгаш оларны немей тудар, медицина дузаламчызының чаа хевирлерин ажыглаарынга таарымчалыг аргалар тургустунар. Амгы үеде республика эмнелгелери чыттырын эмнээр 3000 хире орунларлыг. Он муң кижиге-ле 13 орун онаажыр. Аарыгларны тодарадырының болгаш эмнээриниң чаа аргаларын ажыглаары улам экижиир. Кезин эмнээриниң чаа аргаларын ажыглап турар. Тываның аржаан, сугларын, малгажын эмнелгеге калбаа-биле ажыглаар аргалар тургустунар.

Амгы үеде республиканың эмчи ажылдакчылары ССРӨниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга чедиишкиннг ужуражыр дээш бар аргаларны ажыглап, чоннуң кадынын камгалаарывга эргежок чугула күүндерни кылып, күш-ажылды эртемге үндезилээш организастаар сорулгаларны салган.

Медицина албан черлериниң ажылында, чоннуң медицина хандырылгазында шиитпирлезе чогуур айтырыгларла хөй.

Кызылда шиитиэ-биле 4 поликлиника ажылдап турар. Уругларның—2, диш эмнээр болгаш улуг улус хүлээп алыр—2 поликлиника бар. Чурттакчы чоннуң өзүп турар негелдезинге ол ам-даа четпейн турар. Чаржып турар кожавыс Хакасияның төвү Абаканны алырга, аңаа 9 поликлиника хамааржып турар. Мону өөренип көөрүп амыдырал негеп келген.

Тываның ажылчы чонунуң кадыы дээш чедиишкиннер моон соңгаар-даа шапкыны-биле сайзыраар, аарыгларны болдурбазынче болгаш шиитпирлни-биле кызырарынче, массалыг халдавырлыг аарыгларны узуткаарынче, кижиниц назынын узадырынче угланган хемчеглерни Тываның эмнелге ажылдакчылары холга алган турар деп бүзүреди-биле чугаалап болур.

Д. КУУЛАР,
Республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы.

СЭКП обкомунуң IX пленумунуң шиитпирин амыдыралга!

АЖЫЫ УЛУГ

Ийи кодан хой турар кыштагда малчыннар орар узун бажыңның бир өрээлинде хойжу Л. Д. Иргит чурттап орар. Хойжу мында доктаамал чурттап турар деп чугаалаар болза шын эвес апаар. Үүге дээрге, эжи-биле кады хойну эдлчежип кадарарының депшилгелиг аргазынче шилчээн малчын. Ынчангаш ол маңаа доктаамал чурттавас, үлүүн эрттирип кааш, суурже чана бээр.

Малчынның бажыңында этхерексел эвээш, мында эр улус чурттап турар дээрзи черле иле. Ынчалзажок бажыңны септеп, чылыглан кааны эки — чылыы магалыг. Агартыр суттеп каан шайны аартап, хойжу-биле чугаавысты үргүлчүлеп олур бис.

— Бистиң колхозта мурнакчы кижилериниң бирээзи-ле болгай сен. Көржең-оолдаар деп эгелээшкинни база кымны мурнай деткидиц. Ынчангаш ажылыңның дугайын эки чугаалап бер, Лагаа—деп, мээң кады келгеним хойжу бригаданың бригадири Монгуш Дамбаа малчынны мактай аарак чугаалады.

Лагаа Дамчаевич Иргит Чоон-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң мурнакчыларының бирээзи. Ол мал ажылынга үр болган. Аныяк үезинден бээр-ле ниитиниц ниээн, хоюн малдан, өг-бүлези-биле кады чылдың дөрт эргилдезинде кыштат, чазаг, чайлаг, күзег солуп, көшкүн байдалдыг амыдыраа келгеп. Малдаан малының онча-мендизи, деңгел-байдалы дээш харыысалга база-ла аңаа хамаржыр турган. Бо хире үениң дургузунда өг-бүлези-биле бир кодан малды малдап, харыылап келген хойжу ам назылап келгеш, малды эдлчежип кадарар аргаже үүге шилчий бергенил деп бодаш, ооң айтыыр салдым:

— Лагаа Дамчаевич, малды эдлчежип кадарарының ажыкдузазы силерге, силериниң өг-бүлеңерге кандыг боор чүве-дир?

— Ону ам чүү деп чугаалаар боор. Өг-бүлезиниц ишти хөй кижиге магалыг-ла чүве-дир. Эжим Намчал-оолбиле хоювусту ам ийи чыл улаштыр эдлчежип кадарыңтур бис. Ийет, өг-бүлези хөй кижиге черле ажыктыг чүве-дир ийин. Бисте беш сургуул бар. Мооң мурнунда чылдарда кадай-биле кады хой кадарын чорувуста школачыларывыс үргүлчү чаптаар, оларны чедирип турда-ла хой хонук эртер, ынчангаш өөредилгези багай диртир турган чүве. Ам олар суурда авазының бажыңында турарлар, өөредилгези-даа экижээн. Кадайныц кадыы база баксыраан кижи, суурга барган соонда шуут сегиди — дээш, кезек боданып орда, бригадир улам-на хавылап, база бир айтырыг сала каапты:

— Малдап турар малың дугайын чугаала даан. Эрткен чылын семиртилге талазы-биле бүгү хойжуларны ажыл, бир дугаар черге үнген кижи болгай сен эш Иргит.

— Ол-даа шын, бригадир. Хамык ужур, ийет, партия, чазаавыстың мал бажын өстүрер, ооң хой продуктуну алыр деп айтыышкының күүседиринде болур. Хой малды эдлчежип кадарарга черле ажыктыг боор чүве-дир. Силер билир-ле болгай силер, өг-бүле кодан малын канчаар чайлагладыр ийик. Серинн тайгаларда чайлаг одары четчир улус малын үүгээр семиртип алыр. А өске хойжулар суглуг черлер бодап, чайны өттүр оъдун тазартыр бастырып каапкан чайлааңга хоюн бооп деп чайлаарлар. Ындыг черге мал канчаан семириир боор. Бодунуң саап ижер каш хоюшулу база бар- боон кээр, оозун карактаар бе, хоюн кадарар бе? Боттаң чоруурга бүгү сагыш хойда болур чүве-ле болгай—дээш, малчын база катап ыыт чок олур.

Маңаа хойжу эш Иргиттиц малды эдлчежип кадарарының талазы-биле бичии-даа бол дуржулгазындан каш сөстү чугаалаар апаар. Лагаа Дамчаевич эрткен 1971 чылда хой семиртилгезиниц талазыбиле шынап-ла бирги черге үнген эрес хойжу. Чаа-ла хар ажын чоруур иттерни хүлээп алгаш, чайладыр семиртир одарлаткаш, күрүнеге дужаарга бирээзиниц-ие деңзизи 43 кг. болган. Бо дээрге бүгү районда база эң бедик көргүзүг. Ынчаарга эш Иргит ол иттчигештерни хүлээп ап турда өске малчыннар оон улуг вазылыг хойларны болгаш иттерни коданнар аайыбиле хүлээп алганнар. Ынчалзажок оларның семирткен малының бирээзиниң дириг деңзизи 35—38 кг. болганын бригадир меңээ чугаалаан чүве. Ону тодарадын алырыбиле малчындан база-ла чугаа эредим.

— Аар деңзипи канчап чедип алган улус боор силер, хойжу?

— Ында улуг чажыт чок ийин. Боттаң хой кадарарга ботка-даа, малга-даа дыш боор чүве-дир. Кодан хойну эртен, кежээ ыяап-ла аалче киирип, кажаалап турар дээр чүве чок. Бис чайын өг чок, майгын ап алгаш чоруур улус- бис. Ынчангаш одарлар солуп чоруурунга кончугла эптиг чүве. Өгну үргүлчү сөөртүп чоруур дээр эвес, эки оттуг, суглуг черлерге майгынны хере тырткаш олуруптар. Каш хонгаш өскээр арлы бээр. Ылаңгыя тараа тараан шөлдер чанынга ыындыг арга-биле хой кадарарга кончук эптиг. Өг-бүлелиг чоруурга аалдың мал-маганы тараже болганчок-ла кире бээр хоржок чүве.

Дуржулгам мындыг ийин. Менде бо 520 баш тогду бо чылын эдержилгеге кирер ужурлуг. Бо малды база-ла эдлчежип кадарарын үргүлчүлээр мен деп, эш Иргит чугаазын доосту.

С. МААДЫ.

Малчыннар-биле чугаа

Чоокта чаа Шуйнуң кадыкшылга школазында № 3 агитквартираныц чурттакчылары шефке алганывыс «Мурнакчы» колхозтуң Манчүректе № 2 хойжу бригаданың төвүнге аалдап чордувус. Бистиц келиривисти баш бурунгаар дыңнаан, билир малчыннар чедиривис билек-ле чыглып келгеннер. Кызыл-булуңга плакаттар азыр, эрги лозуңнарны солун, чаа лозуңнар-даа бижип астывыс. Бир кезек башкылар бригадир Ооржак Өлзей-оол-биле сүмелешкеш, агитхуудус үндүрдүлер. Аңаа чамдык эки ажылдыг хойжуларга тураскаатканн шүлүктерни-даа бижигилээн бис.

Келген малчыннарга бараан болур кижилер белен турган. Машинага чүдүрүп эккелгениве үлетүр болгаш азып-чем барааннарын садыгжы садыглан эгелээн. Чурук тыртар кижи күзелдиг хойжуларны, уруглары, эш-өөрүбиле кады тырттырын турду, а эмчивис малчыннарның уругларынга болгаш боттарынга шинчилгени кылып, эмнерни база садыглаан. Бригаданың хойжулары, чурттакчылары дөгере чыглып келирге. Делегей байдалының дугайында лекция номчаш, агитквартиравыстың улуг, биче чурттакчыларының элээн делгеренгей программалыг концертин көргүстүвүс.

Чыглып келген хойжуларның мурнуудан бригадир Ооржак Өлзей-оол бистиң оларга улуу-биле бараан болганывыска өөрүп четтиргенин илеретти. Ооң соонда бистерни чоруурунуң бетинде бир өгге кирип, изиг сүттүг шайдан ишкеш аъттанынар деп чалады. Ол чалаашкынны улуу-биле хүлээп алдывыс. Өг-долдур олурупкан, малчыннар-биле кады шайлап орарывыс аразында хөглүг чугаалардан аңгыда аңаа ажыл-ишчи чугаалар база болуп турду.

— Сөөлгү чылдарда хоорай, суурлардан ырак-узак, озалаан черлерде чурттап турар малчыннарның культурлуг амыдырал - чурталгазынче кичээнгей салып турары черле ыракта экижип орар апарган. Ылаңгыя кышкы үеде хой оолдап турар, азыраар мал-маганы база бар. Кадарчы кижи ыңай-бээр чүве баар чай чок. Ол өйде автолавка кээп турар, суурнуң интеллигентилери келгеш лекция, беседаны номчуп берип, концерти-даа болза көргүзүп бээри кончуг эки-дир. Биске солуннарны эккеп берип турар, приёмниктиг малчыннар Кызылды-даа, Москваны-даа дыңнап олурар-дыр бис—деп, хоочун малчын Баадаң чугаалады.

— Малчыннарның культурлуг амыдыралынга хамаарыштыр кылдынып турар эки чүүлдер бар-дыр. Черле ынчаш бо орган малчыннарның бодалынга хамаарыштыр чедир кылдынмайн турар чүүлдер азы силериниң күзелицерби-ле кылза чогуур чүү бар ирги?—деп, бистиң бирээвис айтырыг салды.

— Малчын кижиниц культурлуг амыдыралче бүрүүнүбиле шилчээн турарын хандырар дээш, республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары эдлчеглиг кадарчылаар аргаже малчыннарны кийрип турар болгай. Ол бистиц колхозта туржук районда безин хөнүвейн турар. Бистиц бо девискээрге ынчаар кадарарының аргазынче шилчиириниц байдалдары бар. Одарлар колхоз төвүнден ырак эвес, мал ажылынга ажылдан болгу дег кижи саны-даа четчир — деп, бир малчын харыылады.

— Эдлчеглиг кадатче чоорту шилчий-ле бээр бис ыйнаан, харын — деп, ыыт чок орган хойжу Өргүмчү чугаага киржи берди.— Садыг-наймаа биске кээп турардыр, барааннары-даа элбек-ле боор-дур. Ынчаарга янзыбүрү номнарны үүге автолавкалар ап чорбас чүвел. Чечен чогаалдардан эгелээш, кадарчыларга ажыктыг кандыг номнар чок деп. Каш чылдар бүрунгаар мурнакчы автолавка садыгжызы Хертек Чылбак-оол номнарны малчыннарга садыглап чоруп турган чүве. Ынчалза-даа ол бир чай эрткенде читкен — деп, бир уруг чугаага база улашты.

Малчыннар-биле шайлап орар аравыста боттарының амыдыралында чедер, четпес үүлдер дугайында хойну-ле чугаалаалдылар. Совет кижиниц культурлуг амыдыралы хүнбүрү чаагайжып өзүп орар үүге болганда, ол талазы-биле малчыннарның негелдези аажок улгаткан. Бистиц Бай-Тайга районнуң девискээринде малчыннарның эдлчеглиг кадатче шилчилгезин дүрген базым-биле чорудуп боттандырар үе келген. Хөй малчыннар орус, тыва дылдар кырынга чечен чогаал номнарын, мал ажылынга хамаарышкан хөй-хөй литератураларны номчуйын турар. Ооң кол чылдагааны — номнарны оларга өнза чугула бараан кылдыр чедирбейн турарында. Сес болгаш он класстар дооскан чамдык аныяк малчыннар база бар. Олар боттарының ажылындан чардыкпайн, кайы-бир көдээ ажылагыйныц тускай өөредилге черинге бот-өөредилге-биле өөреперин күзээн бодалдарны база илередип турарлар. Ону өөренип көрзе эки.

Б. БАРБА.

Чадаанаың тараа хүлээп алыр пунктузунда хоорай Советиниң депутаты комсомолчу Нина НАМЧАЛ биле үдүрүкчү Доңгак ХЕМЕР-ООЛ ак сеткилдиг шалыпчы ажылдан, эдлчег нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Коллективтиц мурнакчыларын фотокорреспондент А. МЕЛЬНИКОВ чурукка тырттырган.

Буянныг мергежилдиң кижилери

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ, ХҮНДҮЛҮГ ИШТЕ

Медицина ажылдакчыларын буянныг мергежилдиц кижилери деп чоннуң адаарында ханы утка бар. Ол болза кижи бүрүзүнүң оларга ынаан, оларны хүндүлээрин, эмчи ажылдакчыларынга идегээрин чугаалап турар-дыр. Дорт чугаалааргa, кижи бүрүзү оларга боттарының амы-тынын идеген турар. Кижини аарыгдан адырып ап, харын өлүмдөн-даа камгалап ап деп чүве—улуг харыысалгалыг, хүндүлүг, харын ынчангаш, ону буянныг дижир.

Бистин республиканың янзы-бүрү булуннарында чонга ак сеткилдиг бараан болуп чоруур эмнелге ажылдакчылары көвей. Олар кыштын чыккылама соогунда-даа, хаттыг-шуурганныгда-даа, дунаргай изигде-даа аъдын мунупкаш, тайга-таңды ажылдыр, хемнерни кежилдир чоруп, кижилерге өөрүшкү чедирер дээш үйгучыдын чокка ажылдап турарлар. Чоон-Хемчик райондан эш **О. Бораш** бир ыңдыг эмчиниц дугайында редакцияга бижээн. Ол дээрге Чечек Түлүшевна Сагаан-оол-дур.

Ол Красноярскинин медицина институдун дооскаш, төрээн Тывазынга чанып кээп, чонга бараан болу берген. Ол ам Сүт-Хөл эмнелгезинде ажылдап турар. Аарыгны шын тодарадыры, оон когун үзе эмнээри эмчиниц ыдыктыг хүлээлгези болур деп, ол чугаалаар. Бо эмчини «Сүт-Хөлдүн чонуңуң үүгле эмчизи эвес, харын күзелдиг сүмелекчизи, хүндүлүг аалчызы, чоок өөнүү кижи» деп, автор бижээн. Хан базыышкыны, кара-бүүрек аарыы, өкпе аарыы дээн ышкаш, темаларга лекцияларны, беседаларны чонга ол үргүлчү кылып турар. «Бисте кол сорулга — үүгле болу берген аарыгны эмиртир эмнээринде эвес, харын аарыгны болдурбас дээш, баш бурунгаар хемчеглерни алыры болур» деп Чечек Түлүшевна чугаалап турар. Эмнелгениц демдеглел дептеринде бо эмчиге өөрүп четтиргенин илереткен бижилгелер хөй.

Ол-ла Сүт-Хөлден ада-ие **О. Доржу, О. Чылбак** олар ында эмчи Ондар Кара-кат Сандюовнага өөрүшкүзүн редакцияга бижээн.

— Аңаа аът маңы-биле дуза дилеп чеде бердивис. Аалывыс бир километр хире черге турган чүве. Дораан чеде бээр мен деп кааргa, чоруптувус. Удатпааңда эмчивис бо маннап келди, аарыг оглувусту оваарымчалыг шинчээш, эм сыкыртып хемчеглерни алган, биске өөрүшкүлүг сөстерни база чугаалады. Оон оглувус сегээн—деп бижээн.

Барыын-Хемчик районнуң «Доң-Терезин» совхозундан **Ч. Куулар** база редакцияга чагаа бижээн.

— Дорт харлыг оглум Аастың кулаа ыжып аараан, Ак-Довурак эмнелгезинге чедире бээримге, аарыг эн айыылдыг-дыр дээш, Кызыл эмнелгезинче чорудупкан. Аңаа бисти кончуг дүрген хүлээп алгаш, оон соонда хөй хонук иштинде эмнээш, экиртип каан—деп, ол бижип турар. Ынчангаш эмчилер эштер. Симакова, Винокурова оларга солун дамчыштыр байыр чедирип, четтиргенин илергейлээрин бижикчи дилээн.

Таңды районнуң Кочетово суурундан **Ч. Маспык-оолдуң** редакцияга бижээни болза:

— Кызылдың карак эмчизинге ийи ай ажыг чыткан кижи мен. Эмчи Надежда Николаевна Килина солагай талакы караамны кезип эмнээш, экиртип каан. Оон ээлдек алдын холунуң ачызында хөй уругларлыг ие мен ажы-төлүмну өстүрүп, амгы үеде Төрээн совет чуртумнуң херээ дээш эки ажылдап чор мен, башкы кижи болгай мен, ынчангаш буянныг эмчиниц мени эмнеп каанынга чоргаарланып чоруур-дур мен...

Чоннуң өөрүшкүзү деп үүге бо-дур. Медицина ажылдакчыларының чаагай ажыл-хөрөзинин дугайында хөй чагаалар редакцияга кээп турар. Оларның аразында четпестерни илергейлээн үүлдер база бар болгулаар. Чижээ Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда үүгле чангыс эмчи бар, ынчангаш ол эмчини малчыннарже, фермаларже чалап алгаш баарга, аңаа келген кижилер ону манап, каш-даа хонгулаар дээрзин болук ажылчыннар редакцияга бижээн. Бо талазыбиле айтырыгны республиканың Кадык камгалал министерствозу өөренип көрүп, чогуур хемчегни алыры чугула.

Эмчилерге — буянныг мергежилдиң кижилеринге улуг чедиишкинни күзээр бис.

ЧҮС ЧЫЛГА ДЕҢНЕЖИР ЧЭЭРБИ ЧЫЛ

Юрий РУБЭН, Латви ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Бир эвес дайынның болгаш катап тургузуушкунуң чылларын казып кааптар болза тайбың Латвия таптыг-ла чээрби харлап турар. Бо дээрге кончуг чалыы назын-дыр. Ындыг-даа болза, республика бо чылдарның дургузунда бүдүн чүс чылга деңнежир үзүн орукту эрткен. Бо дугайын латыш кижи бүрүдүнге шүлүк ышкаш дыңналыр сан-чурагайлар чугаалап турар.

Латвияның үлетпүр бүдүрүлгези 1940 чылда турган деңнелинден 27 катап өскен, а амгы үениң экономиказының кол угланыышкыны болур машина тудуушкуну болгаш металл болбаазырадыры 255 катап улгаткан! Бо бүгү чүгле чээрбиле чыл иштинде болу берген. Бүржуазтыг Латвия ол хире үеним дургузунда 1913 чылдың үлетпүр бүдүрүлгезиниң деңнелин безин чедип шыдаваан. 1951—1970 чылдарда Латви ССР-ниң чурттакчы чонунуң санынга хамаарыштыр үлетпүр продукциязының чылда ортумак өзүлдези Италиядан бүдүн чартык, Франциядан болгаш Скандинавия чурттарындан ийи чартык, Англиядан бештен ажыг катап хөй болган.

Социализм чүгле продукцияның санын көвүдедир эвес, ооң шынарын база бедидер сорулгалыг. Бо талазы-биле Латвия база чедиишкиннерлиг. Советтиг Латвияның марказын баскан продукция делегей рынокунда сураглыг апарган. Республикага кылып үндүрген дизельдиг болгаш электрилиг шимчедикчилер, электроинструментилер, бичии автобустар, хеп чуур машиналар, трикотаж, соодукчулар Польшада, Венгрияда, Герман Демократтыг Республикада, Чехословакияда, Кубада, Болгарияда, Румынияда, Англияда, Францияда, Афганистанда, Индияда, Иранда болгаш Африканың дыка хөй күрүнелеринде эки билдингир. Риганың В. И. Ленин аттыг электротехниктиг болгаш А. С. Попов аттыг радиозаводунуң транзисторлуг приёмниктерин 20 ажыг даштыкы чурттарже үндүр сөөртүп турар. Сөөлгү чылдарда Советтиг Латвияның даштыкыже бараан үндүрүп турар чурттарының саны үш катап өскен.

Социализмни тургузарда республикага чүгле күчүлүг үлетпүрүң тургузар эвес, көдээге базы социалистиг чаартылганы чорудар үжүрлүг турган. Эң ылангыя Прибалтика ышкаш шак ындыг «хутор системалыг», чернин барык деп кезии байларның хөлүнга турган черге ону боттандырып чорудары кончуг берге сорулга болган. Социалистиг тургузуг латви тараачыннарның ядыы-түренги чоруун катап эгивес кылдыр үзүткаан. 1950 чылда республикага коллективизация барык доозулган. Колхозтар болгаш совхозтар кончуг эки механизастаттынган бүдүрүлгелер апарган. Көдээ ажыл-агыйның энергия-биле хандыртынганы 1938 чыл-биле деңнээрге 400 катап өскен. Ам Советтиг Латвия чыл дургузунда чурттакчы чоннуң санынга хамаарыштыр 700 килограмм сүттү бүдүрүп турар. А Францияда бо көргүзүг 650, ГФР биле Швецияда — 400 хире килограммга деп. Кижи санынга хамаарыштыр Латвияда эзт бүдүрүлгези 85 килограмм, а ГФР-де — 73, Швецияда — 61 килограмм. Быдарай хуторларның орнунга клубтарлыг, школаларлыг, медицина албан черлерлиг, магазиннерлиг чаагайжыды туттунган колхоз, совхозтарның суурлары латыш черде тургустунуп келген.

Бо хамык чаартылгалар чээрби хире чылдың дургузунда болган деп үвени база катап чугаалап тур мен. Совет Социалистиг Республиканың Эвилелинге чаңгыс аай болгаш бузулбас кылдыр каттышкан чоруктуң кайгамчыктыг түүнели бо-дур. СЭКП Төп Комитединиң «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткелдер дугайында» чоокта чаа хүлээп алган доктаалында: «Экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдениң деңнелин деңнештирери болгаш көдүрери ССРЭ-ниң бүгү республикаларының дүрген болгаш бүгү талалыг депшилгезинин чугула фактору болган. Акы-дунма чаңгыс аай чорукка Совет күрүнеңиң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының тургузукчу энергиязы, чогаадыкчы аргалары, талантылары кайгамчык бүрүн долузу-биле илерээн».

Индустриализацияның болгаш көдээ ажылагайны коллективизастаарының планнарын республикага боттандырып чорутканы улуг социал-политиктиг ужур-дузалыг болган. Кыска хуусаа иштинде хоорайга болгаш көдээге социализмниң экономиктиг таваа салдынган, ажылчын аңгы биле тараачыннарның аразында эвилели быжыккан, улуг орус улус-биле найырал баяан.

Социалистиг чаартылгалар культура революциязы чокка болдунмас. Ооң бир дугаар чедиишкини — улус өөредилгезиниң чечектелиишкини. Бүржуазтыг Латвияга хөлечиктерниң мун-мун уруглары үжүк-бижик чок артыш каап чораан. Ам Латвия ССР-де бижик билбес чөрүк дугайында уттупкан — ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырып эгелей берген. Өөредилгени төрээн дылының кырында чорудуп турар. Республиканың дээди өөредилге черлери чыл санында-ла үш мун хире специалистерни белеткеп үндүрүп турар. Чижээ, Прейль районунга мурнунда дээди эртем чедип алган аас-кежиктигларни саадаа базып санаар чораан. А ам шаанда ядыы чораан Изидор Анспоктуң беш уруглары дээди өөредилге черлерин доосканнар, оларның ийизи эртем кандидаттары апарган.

Латыш культура база чечектелип сайзыраан. Ол бурунгаар чаа базымны кылып, совет республикаларның, бүгү кижи төрелгетенниң сагышсеткил талазы-биле эртинезин байыткан. Латыш чогаалчыларның чогаалдары делегейниң бежен дылдарынга очулдуртунган. Он-он театрлар, чүс-чүс культура бажыңнары, клубтар, кинотеатрлар болгаш культура чырыдыышкынның өске-даа албан черлери чонга бараан болуп турар.

Совет эрге-чагырганың Латвияга тургустунганының соонда мөлчүкчү аңгыларны чок кылган, индустриализацияны, коллективизацияны, культура революциязын боттандырып чоруткан чорук нацияны ёзулуг чечектелиишкинге чедирип келген. ССРЭ-нин улустарының эп-найырадыг өөрүлезинге латыштар бай шыдалдыг, хостуг болгаш аас-кежиктиг чурттай бергеннер.

Республика чаа улуг базымнарны тоску беш чылда боттандырып чорудар апаар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чаа беш чыл планының Директиваларында, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ноябрь (1971 ч.) сессиязының материалдарында акы-дунма республикаларның экономиказын болгаш культуразын бүгү талалыг хөгжүдерин улуг ужур-дузалыг кылдыр санап турар. Латвия өске он дөрт эвилелдешкен республика ышкаш бүдүрүлгениң болгаш чонуң чаагай чоруунуң бедик темпилерин боттандырып чорудар апаар. База катап саннардан алгаш көрээлиңер, чүге дээрге ол саннар сөстен артыкка чугаалап бээр болгай.

◆ **Беш чыл дургузунда республиканың үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 35—38 хуу өзер.**

◆ **Чүгле бо хүннүң эвес, а харын келир үениң экономиказының кол угланыышкыны болур электротехника, радиотехника болгаш электроника бедик темпилиг хөгжүүр.**

◆ **Үлетпүрүң химиктиг болгаш нефтехимиктиг адырлары улам ыңайгы хөгжүлдени алыр болгаш ооң бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли бүдүн чартык катап өзер.**

◆ **Чоннуң хереглел бараннарының хемчээли 40 хуу улгадыр.**

◆ **Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң чылда ортумак өзүлдези 18 хуу, а тараның — 41 хуу өзер.**

◆ **Ниитилел бүдүрүлгезиниң доктаамал өзүлдезиниң түңнелинде беш чылда чурттакчы чоннуң кижи санынга онаштыр боттуг орулга 30 хире хуу улгады бээр.**

Социализм ниитилел хөгжүлдезинге бир кол шимчедикчи күш болуп, улустарның найыралынга улуг орукту ажыткан. Латвияның хөгжүлдеже оруу улам-на калбарып, шапкын апар чыдар, чүге дээрге латыш улус бурунгаар чоруп олурар совет акы-дунма улустарның, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң бүгү талалыг дузаламчызынга даянып чоруур. Бо найырал Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында берге шылгалданы эткен болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң үезинде улам быжыгып канналган.

Нацияларның экономиктиг, социал болгаш бүгү талалыг сайзыраарынга совет ниитилел эң эки аргаларны берип турар деп үвени чаа беш чылда Латвияның хөгжүлдези база катап бадыткап турар.

(ПМА).

Н. В. Подгорный О. Винцерге орден тывыскан

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный ГДР-ниң даштыкы херектер министри О. Винцерге Октябрь Революциязы орденни апрель 10-да тывыскан. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, а ол ышкаш Герман Демократтыг Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң аразында акы-дуңма харылзааларын калбартып, быжыглаарынга ачыхавыяазы дээш база төрүттүнген хүүнден бээр чеден хар харлааны-биле холбаштыр О. Винцерни шаңнаан.

Интернационалист-коммунист, Маркс-Энгельс-Ленинниң улуг идеялдары дээш демиселчи эң О. Винцерниң ачыхавыяазын Н. В. Подгорный шаңналды юбилярга тыпсын тура демдеглээн. Силерни партия кайнаар-даа чорудуп, нацистиг тергиделдиң аар-берге чылдарында чажыт ажылга-даа, комминтерниге болгаш төөгүде эң баштайгы социалистиг герман күрүнеңиң харыысалгалыг албан-ажылынга-даа томуйлаарга, бодуларның күжүдери, билиндери, политиктиг байлак дуржулганары немец черге социализм хөрөөнүң тиилелези дээш бүрүү-биле берип келген силер деп ол чугаалаан...

Н. В. Подгорный О. Винцерге шаңнал дээш чүректиң ханызындан байыр чедиргеш, ооң ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

О. Винцер харыы сөс алгаш, СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Совет чазакка шаңнал дээш изии-биле өөрүп четтиргенин илередип, бо орден дээрге ооң бүгү амыдыралының демдээ болур, чүге дээрге ол революстуг ажыл-чорудулгазын Октябрьның социалистиг улуг революциязының өөскүп үшген хүннериниң өөскүп

ол ышкаш өске-даа әлән каш күрүнелериниң төлөөлекчилери конвенцияга база ат салганнар.

Ат салыр ёзулалга америк таладан АКШ-тың президентизи Р. Никсон болгаш албаның өске-даа кижилери олурушканнар.

* * *

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның даштыкы херектер министри Дуглас-Хьюм, ССРЭ-ниң Великобританияда элчини М. Н. Смирновский болгаш АКШ-тың Великобританияда элчини У. Анненберг олар апрель онда бактериологтуг (биологтуг) болгаш хорааныг чепсекти ажылдан кылырын, бүдүрүп үндүрерин болгаш курлавырлаарын хорудаар дугайында болгаш оларны узуткаар дугайында конвенцияга ат салганнар. Ат салыр ёзулалга Англияның премьер-министри Хит олурушкан.

Ооң-даа өске 47 чурттарның дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары ол конвенцияга база ат салган.

КОНВЕНЦИЯГА АТ САЛЫЫШКЫНЫ

Бактериологтуг (биологтуг) болгаш хорааныг чепсектерни ажылдан кылырын, бүдүрүп үндүрерин болгаш курлавырлан шыгжаарын хорудаар. болгаш оларны узуткаар дугайында конвенцияны КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVI сессиязы 1971 чылдың декабрь 16-да үүлдүг деп хүлээп алган болгай. Ол конвенцияны ёзугаар ону шыгжай, кадагалаар чурттар Совет Эвилели, Американың Каттышкан Штаттары болгаш Великобритания болурун айыткан.

Ооң-биле холбаштыр апрель 10-да конвенцияга ат салыышкыны болган.

Москвага конвенцияга ооң кадагалакчылары үш күрүнелер төлөөлекчилери ат салган: Совет Эвилениң мурнундан — ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, АКШ-тың мурнундан — Каттышкан Штаттарның Совет Эвилелинде элчини Дж. Д. Бим, Великобританияның мурнундан — Великобританияның Совет Эвилелинде элчини сэр Дж. Киллик олар хол үжүү салган.

Конвенцияга ат салган соонда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный чүве чугаалаан. Ол Совет Эвилениң мурнундан конвенцияга ат салыышкынының эгелээнинге сеткил ханыышкынны илереткен. Бо конвенцияны күүседир чорук массалыг узуткаашкынның эң айыылдыг чепсээн күрүнелер шыгжамыларындан уштун, узуткаарын хандырар деп ол чугаалаан. Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар бо дугуржулганы белеткээринге улуг рольду ойнаан. Олар массалыг узуткаашкынны болдурар бүгү хевириниң чепсектерин хорудгаары дээш дыка хөй чыл дургузунда демисежип келген.

Польшаның, Болгарияның, Финляндияның, ГДР-ниң, Норвегияның, Чехословакияның, Венгрияның, Данияның, Канаданың, Моолдун, Румынияның, ЮСФР-ниң, Афганистанның, Исландияның, Австрияның, Турцияның, Нидерландының, Италияның, Египет Араб Республиканың, Малайзияның, Бирма Эвилелиниң, Лаостуң, Непалдың, Мексиканың, ГФР-ниң, Чилиниң, Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Перунуң, Иранның, Швейцарияның төлөөлекчилери боттарының күрүнелериниң өмүнээзинден, Чаа Зеландияның мурнундан — Великобританияның ССРЭ-де элчини, Японияның, Австралияның, Бурундиниң, Бразилияның, Бельгияның, Цейлонуң, Эфиопияның, Гананың, Заирниң, Тунистиң, Пакистанның, Руанданың төлөөлекчилери конвенцияга ат салганнар.

* * *

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бактериологтуг (биологтуг) болгаш хорааныг чепсекти ажылдан кылырын, бүдүрүп үндүрерин болгаш курлавырлаарын хорудаар дугайында болгаш оларны узуткаар дугайында конвенцияга ат салыышкыны апрель 10-да Вашингтонга база болган.

Конвенцияга бир дугаарында кадагалакчы чурттар төлөөлекчилери: АКШ-тың мурнундан — күрүне секретары У. Роджерс, Совет Эвилениң мурнуудан — ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, Великобританияның мурнундан — Великобританияның АКШ-та элчини лорд Кромер.

Бөгүн — Космонавтика хүнү

ЧЕРНИҢ ТӨЛУ

Заполярьеге сургакчылаашкынывые дооступ турда, офицер Анатолий Комаров чугаа кадында айтыра-дыр:

— Николай Вильямский-биле ужураштынар бе? Чок. Хоомайын аа. Ол дээрге Юрий Гагаринниң ужар чүүл кезээнин баштайгы инструктору болбазыкпе.

Николай Вильямский — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиктчин. Ол чеди чыл дургузунда кадыг-дошкун Заполярьеде албан эрттирип келген, бирги класстыг шериг ужудукчузу болду. Боду ужуттуушаан аныяк ужудукчуларны кижизидип турар. Ужар чүүлдүң чаа техниказын чедиишкинниг шиңгээдип турары дээш амгы тайбың үеде безин подполковник Вильямский Кызыл Тук база Кызыл Сылдыс орденнери-биле шаңнаткан. Ооң хары бежен чоокшулап орар, ынчалза-даа ол сергек, амыр-дыш билбес, чаңгыс-даа хүн ужутпайн барбас...

Ажылынга кызыгаар чок бердинген кижиниң бажыңы. Подполковник изиг шайын салып, Москва дугайында айтырыгларын төө каап-ла олур. Гагарин-биле ооң ужуражылгазын, ужудуушкуннарын чугаалаарын четтикпейн-не манап ор бис.

Чернин баштайгы космонавтызының дугайында хойнү-ле бижээн болгай. Ынчалза-даа Николай Вильямскийниң чугаазы кайгамчык кижи дугайында бистиң билиннивисти улам ханылаткан болгаш ооң амыдыралындан бир үзүндүүн биске таныштырды.

Олар маңаа, Заполярьеге 1957 чылда ужурашкан. Ынчан лейтенант Юрий Гагарин өске өөрү—аныяк ужудукчулар-биле Оренбургта ужудукчулар училищезин дооскаш, ужар чүүлдүң хыдыкчы полугунга келген үези.

Узуп эвес-даа болза, хөнү дорт-сыныг офицер кады албан эрттирер өөрү-биле дораан-на таныжып, чоокшулажы берген. Ооң ажылгыры, топтуг-томаанныы, экиргек, чымчак сеткили кижи бүгүдезин магадаткан деп, подполковник сактып чугаалады.

Юрий Гагарин, шынап-ла аная эвес ужудукчу болган. Дүнеки ужудуушкуннарда чаңгыс эвес удаа кады ажылдап турдувус. Бо чернин нарын байдалынга, талыгыр бедикке-даа, өерден ырак эвеске-даа шаптараазын чокка ужудуп, агаарда «дайзынны» тудуп ап турдувус ийин. Агаар тулчуушкунуңуң эң нарын, берге элементилерин Гагарин дүрген шиңгээдип аптар, коргуш билбес, инициативтиг ужудукчу болган.

Ажылдан хөстуг үеде ол мырыңай онзагай апаар: хөглүг, өөрүшкү-маңнайлыг, оптимистиг «бүзүрели-биле өскелерниң сеткилин база бола кодүрүптер. Ооң-биле кады бо-ла аңнап, «балыктап хаптар бис. Ынчаарда ооң эөлдек аажыы, кижилерге ынаа улам тодазы-биле көстүр турган.

Бежен тос чылда Гагарин Подмосковьеже космонавтылар отрядынче чорупкан. Алдан бир чылдың апрель 12-де бис, ооң дайынчы эштери, каш дакпыр өөрдүвүс: космостуң баштайгы орук изекчизи — бистиң полктуң кижизиттирикчизи болган!...

— Кадыг-берге үеде кижиниң мозу-шынары тодаалыбиле илерээр дижир болгай. Ындыг-даа, чадавас. Мен бодаарымга ,кандыг кижил деп чүве алдар-атка бүргеткен үеде улам илдеп апаар ышкаш. Шынап-ла, алдар, хүндү. Октаргайже орук иэзэн баштайгы кижиниң алдары бүгү делегейге алгаан турду. Ынчалза-даа ол Юрийни төөрөтпээн. Ол биеэдеги дег хевээр — бөдүүн, толептиг, экиргек болгаш чымчак сеткилдиг кижи болуп артыш калган. Гагарин бодунуң чаңгыс полкчулары-биле чагаалажып, оларны аалынче чалап турган — деп, подполковник космонавтының портредин корбүшаан, ооң өөрүм чугаалады.

Алдан ийи чылдың ноябрьда Москвага чордум. Юрийже телефоннаарымга, чазыкчаагай чугаалажып, кыйыгчансар чок-даа болза, мени бажыңынче чалады. Даң аткыже хөөрешкен болдувус, полугувусту, дайынчы эш-өөрүвүстү, Юрийниң баштайгы ужудуушкуннарын сактып органывые ол. Алдан беш чылдың октябрьда Гагарин Заполярьеге чаңгыс полкчуларыбиле ужурашкан. Ооң чугаазын бижээн плёнканы камныг кадагалап чор мен. Дыңнаар силер бе?

Космонавтының өткүт тода сөстери. Торээн полугунга чоргаарал, маңаа партия кежигүнүүнүң кандидады болганын ол чугаалаан.

Подполковник Николай ЧЕРНОГОРОВ.

(ПМА).

Космонавтиканың К. Э. Циолковский аттыг Күрүне музейин көөр дээш бистиң чурттуң хой-хой хоорайларындан болгаш суурларындан кижилер Калугага үзүк-сокаал чок кээр. Ооң ажыттынган хүнү — 1967 чылдың октябрь 3-тен эгелээш, ол музейге 1 миллион 225 муң кижи чораан.

Ол музейниң делгирлери үргүлчү немежип турар.

ЧУРУКТА: «Восток-5» корабль-спутниктиң Чер кырынче дедир бадар аппарады. Ол корабльди ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Ф. Быковский 1963 чылдың июль 14—19 хүннеринде башкарып турган.

П. МАСЛОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

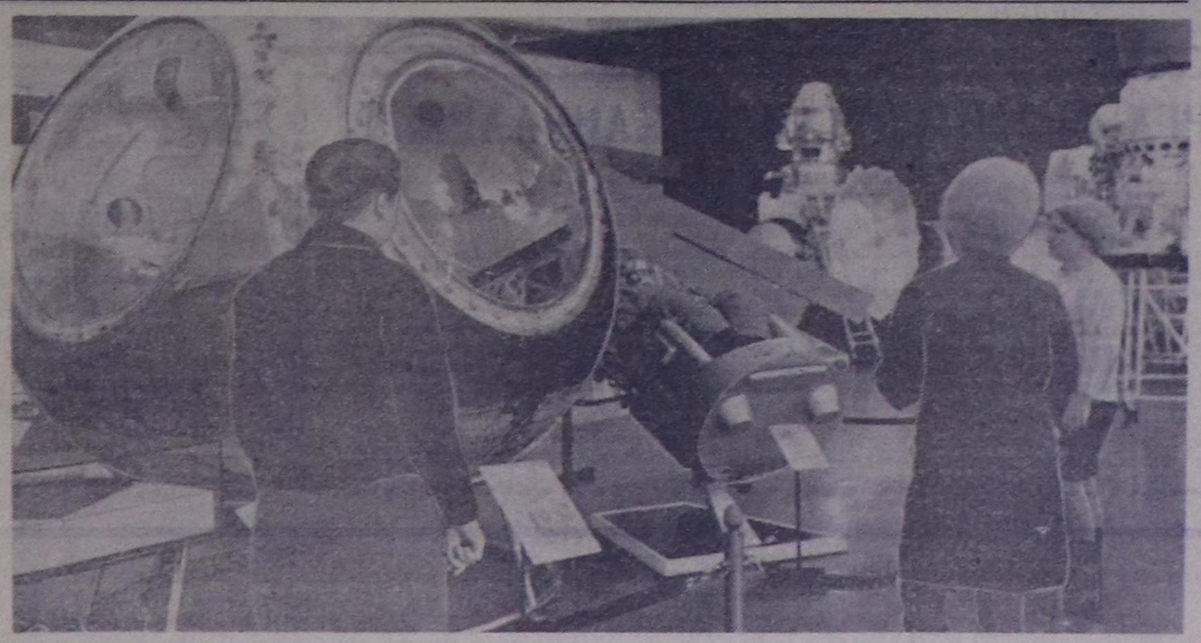

МОСКВАДА ЧАНЫП КЕЛГЕН

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин баштадыр совет партия-чазак делегациязы апрель 10-да Ирактан Москвада ээп келген. Делегация Соңгу Румейлада баштайгы улуг национал нефть тывыш черин ажыглалга дужаары-биле холбашкан байырлалдарга киришкен.

Внуково аэродромга делегацияны эштер К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, Ю. В. Андропов, М. С. Соломенцев болгаш албаннын өске-даа кижилери уткаан.

(СЭТА).

Күзел-соруу күштүглер

САНДАН-БИЛЕ ЧАРЫШТЫГ

Март айның сөөлгү хүннериниң бирээзинде «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретары эптиг-эзлек чаңын салбады.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур төөгүлүг байырлалынга көскү чедишкиннерлиг ужуражыр дээш калбарган чарыш кижилерни улам сорук киргенин ол демдегледи.

Хемчик хемниң эриин каастаан тудуглар. Комбинаттың холушкак бараннар шыгжаар складының тудуу. Сергей Балбырович Сендажының, Дмитров Мөнге-Назының бригадалары мында. Узун складтың ханаларын салыры доостур четкен. Сендажының бригадазы складтың шалазын бетоннаарын соксаал чок үргүлчүлээн.

— Кызыл хоорайның Семён Сандан баштаан дашчылар бригадазы-биле социалистиг чарыштыг бис. Оларның ажылхерээниң дугайын чоокта «Шын» солундан номчуп таныштывыс. Бис аңгы-аңгы тудугларда үүрмек ажылдар кылыры-биле өйлешкеш, көскү чедишкин чок болдувус. Кылган үүлүвүстү түүнеп көөрүвүске, кызылчыларга бо удаада аштырыпкан болдувус. Бо тудугта элээн үр ажылдаар бис. Апрель айда оларны ажар сорулганы салган бис — дээш, Сергей Балбырович тудуг кылыр халбыжын сегирип ап, бетоннаашкынны уламчылай берди.

Эш Сендажының удуртканы оолдар, кыстары шупту 14 кижи. Олар бир хүнде-ле 85 дөрбелчин метр шөлдү бетоннап турар. Ам 3240 дөрбелчин метрни бетон-биле шывары арткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедип алырынга шаптыктыг чүве чаа тургускан кран дээрзин дыңнаттылар. Ол эттиг «кылаштаар» туружун дескилевээн. Ынчангаш ол чамдыкта чөрүү молдургадан-даа дора апаар.

— Дой, довурак, бетон дажыглап бээр кран чокта, бүдүрүкчүлүг ажылдаары болдунмас болгай. Ак-Довурактың баштайгы тудугларын кылып турувуста мындыг бергелер тургулаан чүве, ону ажып эртеринге угаанывысты, кызыл күзүвүстү кадып чордувус — дээш, эш Сендажы даглар эдээнде чаптылган. каът-каът бажыңнарже эргий көрду.

Оя ажыг чылдар бурунгаар бо комсомолчу шалыпчы тудугнуң чурттарга бажыңнарын, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың улуг тудугларын Сендажы кылышкан. Ооң үлегери, бригадазынга сагылга-чурум дээш негелделин аныяк салгакчыларга — дашчыларга, бызаңчыларга үлегер-чижек, уттундурбас өөредиг болуп келген.

Ак-Довурактың баштайгы тудугжузу, С. Б. Сендажы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады. Ол Москваже аттаныптар деп баар. Хоорайда хоочуннар-даа, аныяктар-даа Совет Эвилелиниң бо-ла булунунга төрүттүнген Балбыр ашактың оглуун эки-ле билир. Ооң дуңмалары эстон оол Э. И. Кивп, украин В. И. Марчук, белорус С. И. Богарцев болгаш өске-даа өөңүктери кады төрээннер деп, ону долганып кээр. Ооң ажыл-ишке дадыккан холун өөрүшкү-маңнай-биле дыңзыды тударлар. Дээди Советтиң эзлчеглиг улуг чыыжынга киржип, чуртувустуң амыдыралын айтыырларын шиитпирлешкеш келирин сеткил-сагыштың ханызындан күзээрлер. Чурттуң картазында көстүп келген аныяк хоорайны үндезилешкен кижилериң бирээзи Москваже ужуттарынга далажы бээр. Дуңмаларынга, өөңүктеринге ол эки-ни күзээш, холун чайып, аттаныптар.

ШЫҢГАННАРЫМ ШЫЫРАК, АВАЙ

Сендажының өөреникчизи Дмитров Мөнге-Назын мурнакчы дашчы. Комсомолчуаныяктарның бригадазын ол каш чыл удуртуп келген. Оларның бригадазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг атты 1967 чылда чедип алган. Ооң удуртканы аныяктары комбинаттың ийи-ги эзлчээнинг тудугларын, үүрмектеп-сорттаар комплекстин корпустарын, Постоянный суурның каът-каът бажыңнарын тудушкан. Тудуг материалдарын камналгалыг ажыглаарының чарыжынга, ханаларны быжыг, шевергин, чараш кылдыр салырынга каш удаа көскү чедишкинерлиг болган.

Эш Мөнге-Назын үш чыл бурунгаар чурттуң чүк-чүгүнден комсомолчу путёвка-биле келген патриотчу аныяктарга бодунуң дугайын хөөрен органын дыңнаанымны бо удаада сактып келдим. Мөнге-Назының кыштыккан күзели, ам ооң авазы-биле чугаалашканы мээң караамга көстүп келген дег апаар ийин:

Ажыл-ишке дадыкпаан дээш,
Аактап, сурган орбам, авай.
Шынап дидим соглээрим ол,
Шыңганнарым шыырак, авай.
Күзел-биле шыдал турда
Күрүнемге дуза кадып,
Ачам биле авам сени
Амырадыр үем келген.
Чанывыста Кара-Дашта
Чаа тудуг мени чалаан.
Оду чайнап, улам бедээн
Онзагайын көрем, авай.
Айда, чылда сырып келген
Аккыр ширтээн адаандан бээр
Чаштып чыдар эртинеми
Савалаар чер ол-дур, авай.
Аар чудук, бетон-даа бол,
Ара дүшпес, ууптар мен.
Шыңганнарым мөчек-мөчек,
Шыдал-күжүм четчир, авай.
Патриотчу өөңүктерим
Маңаан ышкаш кыныып келди.
Фабрика кайы сен дээш,
Маңнаптайн, шымда, авай.

Кара-хүрең арны, ортумак, тырың мөге-шыырак мага-боду, шынап-ла, демир-бетон тудуглар кылырынга чаяатынган-даа ышкаш сагындырар. Ооң Сендажы ышкаш изиг күзел-соруктуун баштайгы ужуражылгадан билген мен. 1970 чылдың апрельде Постоянный суурга беш каът бажыңны тударын олар доозуп турда, тудуг материалдары бир хүн үстү берген. Чүүк машиназының хөрөөнге олурупкаш, участокче ол чорупкан. Ооң эш-өөрү ажыл чок аная хүнзедилер. Дараазында хүнде машиналар-даа эңдерлип келген. Туйбулар, демир-бетоннар, хоюдутта хереглээр элезин, сай-даа тудуг шөлүн дола берди.

Бо удаакы ужуражылгавыс үезинде өөрүшкүзүн эвес, ол хомудалын мөңээ чугаалады, Ол хевээр дамчыдайн.

— Бо чылдың январьда комсомол обкомунуң пленумунга киришкен келиримге, бригадавыстың кежигүннериниң Валя Гололеваны, Мария Маңзыраны, Надя Ондарны, Мария Оржакты , Мөңге Чечекти, Юлия Левинаны, Валя Канацинаны шеверлекчилер бригадазынче чорудупкан болду. Ол аныяктар хөй чыл дургузунда бистиң-биле улуг тудуглар кылып, кыштың соогун-даа, чайның изиин-даа тоовайн шалыпчы ажылдан келген, от дег изиг күзел-соруктуг, канналган быжыг эпнайыралдыг өөрүвүс чүве — деп, Мөңге-Назын шынын-ва чугаалай-дыр.

Бригаданың кежигүннери тудугжуларның чарыжынга каш удаа киржип, тиилекчи болуп келгеш, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчы коллективи деп хүндүлүг атты чедип алган. Хөй нацияларның кижилери күжүн, демин каткан интернационалчы бригада бедик шынарлыг тудуглар кылырын айыткан хуусаазында доозуп, кажанда-даа доктаамал кады ажылдавышаан, хөрөөжен аныяктарны тудугжу болуп, дашчы мергежилге өөренирине кыйгырар сорулга салып алган турган тудугжуларның хөй кезиин өскээр чорудупкан.

Аная буруулуг кижиниң адын ададылар. Ол болза участок начальниги Полина Васильевна Дмитриченко болду. Бо дарга шалыпчы бригаданың күзел-соруун, салган сорулгазын үнелеэзин. «Чүге тараттынар» деп, айтырыгга эш Дмитриченко: «шеверлел кылыр кижилер чедиштес болганындан оларның чамдыызын өскээр чорудар ужурга таварышкан бис» деп харыы берген. Тудуг участогунуң удуртукчулары ажылга чаа кижилер киирин алырынче сагыш салбайн келген. Ажылга мөргежип бар чораан тус чернин кадрларын үндүрер чорук көвүдеп турар. Тудуг институдун дооскан келген эш Кууларны, Иван Мөңге-Назынны болгаш өске-даа эштерни база ажылдан үндүрген.

Бригадир эш Мөңге-Назын өскээр чорудупкан өөрүп катап эгидип алыр деп турарын база катап чугаалады. Бо айтыры дээш, дүвүрээн бодалга алзын, ол дугайын «Шын» солунче бижээнивис шын чүве деп, түүнеп кагды. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң начальниги оралакчызы эш Шагдыр ук айтырыгны сайгарып, бригаданың кежигүннерин катап эгидип, дуза чедирерин даанып алган.

Каш дакпыр хавыналыг Ленинчи комсомолдуң төлептиг кежигүннерин каттыжып, быжыг найыралдыг ажылдаан бо бригада чүгле Барыын-Хемчикте эвес, харын-даа республикада сураг-жый бергенин «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң удуртукчулары үнеп-леп бодап көөр ужурлуг. Коммунистиг ажыл-ишке дээш социалистиг чарыштың бо эзлекчилери Тываның тудуг үлетпүрүн хөгжүдеринге төлептиг үлүүн киирер дээш, доктаашдаа дивейн, улам буруңгаарлаарынга бүзүрээр-даа, чоргаарланыр-даа бис.

О. ОХЕМЧИК.

Илья ШКАПА

МАРКСТЫҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

(САКТЫЫШКЫН)

Алексей Максимович Горькийнин оглу Максим ачазынга дузалаары аажок. Ынчалаажок оон ол дузазы коллуунда-ла өг-бүле иштинин аар-саары аныылыг. Ында-хаая чогаал ажылынга хамааржы бээр...

Бир катап Горький бажынынга — ажылдаар столунга олурда оглу артындан кээп ачазының эгиннеринин кырынга ийи холун салыпкан. Ачазы оглунун солагай холун ооҗум сүйбааш:

— Чүү чугаалаксай-дыр сен, Макс? — деп эргелеп адаан.

— Отту дыңзылыштар бе? Соок эвес-тир бе?

— Чок, ойунде -дир, оглум...

Оглу эгин кырындан холдарын-даа дүжүрбейн хөрээн ачазының бажынга дагып алган турган. Оларның бот-бодунга ынаа, даады чоок чоруурун үнележири оон-на илдеп...

Чогаал ажылын Горький хамыктын-на мурнунда чугула чүүл деп санаар чораан.

«Бистин бижип турар чогаалдарывыс чонга херек чок чүве болза, саазын төтчеглээн хөрөө чүл!» дээр. Горький библиотекага чораан, 1930 чылдын май 4-те деп каан календарының сарларты онган бир арнын (ном иштинге кызыдын каан чораан боор), ап алган келген. Столга олура салы-ла соруглуу-биле столду ооҗум доглураткылаан:

— Дыңнап көрүнерем, бо документинин солунун!... — дээн. Олурганнар дөгере көрүп келгеннер. Горький ооҗун оглунга бергеш:

— Номчувудам, Макс, солун арынчыгаш-тыр — дээн.

Максим ону чамдык чергерин тайылбырлыышаан номчаан:

— «Маркстың аная амыдыралындан» (ол арынның эге ады ол) деп чоон үн-биле кыйгыра номчаан. — Ам дыңнаар че!

«Марке ургларының ойнунга киржип, оларның ойнап салган айтыырларынга харыылап чораан. Ол харыыларның чамдыызы баштактаныг, а чамдыктары ылап-ла төптүг болгаш Маркстың бодунун таарлыныр, төпсүнер сеткилин илереткен дыка сонуургаачыг. Ол харыыларның чамдыктары бо».

Максим номчуурун соксады тыртып кааш:

— Охай, эш ачакынын бөгүн биске хайырлаан чеми бо ышкажыл! — дээш улаштыр номчаан:

«Кижинин эн дээре мөзүүү чүл?» ··

«Күжүн чангыс хараалче мөөнөөри».

Максим бичии бөдөны каапкаш, медеглээн:

— Мен болза: шиитпирлиг үеде ол күштү кол үгже мөөнөөри деп немээр ийик мен... Наполеон дээри ынча дээн ышкаш чүвейн. Ындыг бе, ачай?.. Оон ынай номчуулунарам.

«Силернин билириннер биле аас-кежин деп чүл?»

«Демисел!»

Максим үргүлчүлээн.

«Ынак шулукчүнер кымыл?»

«Шекспир, Эсхил, Гёте».

Горький соруулу-биле столду ооҗум доглураткаш:

— Ол үш эки-ле... Бистин Пушкинивиске база ынак...

«Ынак тоожучүнүр?»

— «Дидро»

— Мен-не Чехов дээр ийик мен. Ынчанмыже, мында кижи кижинин амданиалыында чүвейнен — деп, Максим чугаалаан.

«Ынак маадырынар?»

«Спартак, Беплер!»

— Спартак — билдингирдир, а Кеплер чүге, чүүн-биле Марксты ацты ол? — деп Максим алаңзаан.

Горький тодараткан:

— Ындыг астроном — Курбусту шинчээчиси эртемден чораан! Салдык чок маадырлыы-биле дээрни өөренип шинчилээш, ол талазы-биле шылгарап үнген-даа. Оон салдык чок карак-кызылы Марксты магадаткан боор ийин.

«Силернин ынак номнал сөзүнер?»

«Кижинин-ле шупту мөнээ хары эвес»

— Тулган-дыр, шынчыдыр! — деп, Максим алгырынкан.

«Силернин ынак кыйгырыынар?»

«Шуптузунга дадагалзаары»

— А мында оиза чүү боор ачакыжым? Шуптузунга дадагалзаар аан! — деп, Максим ачазындан айгырган.

— Өнзаланыр чүве-ле хөйдүр, Макс! Дадагалзаары дээрге шинчилеп билириниң иезидир! — деп, Горький тап-билээ чугаалаан. — Чүгле даш дадагалзап билбес... А Маркс кезээде-ле дадагалзап чораан, кижинин социал бүдүүн шинчилеп билир талазы-биле бүгү делегейнин философтарындаа хөйну кылган! Эрткен үени тайылбырлап, амгыны тодарадып, келир үеним орууп айыткан... Бо күчүтүн кижи кайы хире болүүн-дүр көрүнерем!..

«Кижилернин мөзүзүнде силернин улуг-ла үнелээр чүвенер чүл?»

«Бөдүүнү!»

— Маркс мындыг чораан. Ол бүгү амыдыралында ажылчын ангыга шынчы — бердинген болгаш олар чуртталгазын чөптүг эгеге чаартып тургузуп алыр орукту айтып берген... Оон кадында, Маркстың аная өнүк болуп шыдаар хире чергелиг ажы — Энгельс чораан болдур эвеспе. Оон улуг ат-алдарлыы чугаа чок... — деп, Горький хандыгын тайылбырлай каапкаш, Ленинче шилчээн:

— Ийе, Маркс-биле Ленинниң аажы-чаңында дөмейлешкек ниити байдал хөй. Бистин Ленинивис база-ла Маркс дег, ындыг бөдүүн, биче сеткилдиг. Чышпыланнаар орукту көөр хөңну чок. Кезээде ол-ла оруун, ол-ла шиин часпас, ол-ла эчис сорулгазы-биле чоруур — Маркс-ла...

Очулдурган Степан САРЫГ-ООЛ.

Күрүнеиң Кызылда педагогика институдунуң математика кафедразы III—IV—V курстарның студентилеринге «Математиканы чаа программа-биле башкылаары» деп теоретиктиг конференцияны эрттирген. Конференцияны математика кафедразының эргелеичизи, физика-математика эртемнериниң кандидаты, доцент Х. О. Ондар ажыткан.

Конференцияның ажылынга студентилерден аңгыда, хөөрай школаларының чаа программа-биле ажылдап турар дуржулгалыг башкылары база киришкен. Чедиги школаның башкызы К. И. Ярославцеваның «Экспериментальдыг VI класска чаа программа-биле ажылдаары» деп илеткелин студентилер улуг сонуургал-биле дыңнаннар.

Математиканың чаа программазынга хамаарыштыр математика белгүмүнүң ажылын канчаар тургузарының дугайында кафедра башкызы Н. Г. Попова илеткел кылган.

Үшкү школаның башкызы Л. Р. Тодышеваның «IV—V класстарга математиканы чаа программа-биле башкылаарының онзагай чүүлдери» деп илеткели база солун болган. IV курстуң студентилери Лина Важенинаның, Зинаида Петрованың база Ирина Кускашованың илеткелдерин эки шынарлыг кылдыр көрүп, эртем ажылын камгалаан кылдыр саналаан. Конференцияның түңнелинде илеткелчилерни математика номнары-биле шаңнаан.

ЧУРУНТАРДА: конференция үезинде зал; чедиги школаның башкызы К. И. Ярославцеваның илеткел кылып турары.

Б. ЧОЙГАННЫҢ фотолары.

Ном оранында

СУРАГЛЫГ СУУР ДУГАЙЫНДА

А. С. Пушкин аттыг республика библиотеказының кедээ ажыл-агый салбырында Семён Шуртаковтуң «Андросово суур» деп чаа ному кирген. Ук ном «Кодээден чагаалар» деп серияның эдлчеглиг ному.

Бо очеркте Андросово деп орус суур дугайында чугаалап турар. Архив документилериниң айтыр турарын өзугаар Владимир Ильич Ленинниң кырган-ачазы Николай Ульянов бо суур чурттуг деп санап турар.

Ук очеркти кыска уг-шин мындыг. Андросово суур... Ындыг суурлар бисте чүүс-чүүс. Оон дугайын сөөлгү үеге чедир кым-даа билбейн чораан болбайн аан. Горький болгаш Астрахань хоорайларының архив ажылдакчыларының кызымак чүткүдүг дилээшкининиң ачызында хөй чүүлдер билдинген. Ук суур Астрахань областың Гагин районунда турар. Шак бо орус суурдан Ульяновтарның адаөөгүзү ужталган.

Горькийниң архивинде материалдар өзугаар Владимир Ильичниң кырган-ачазының ачазы болгаш оон кырган-ачазының аттары болгаш төрүттүнген үеин тодараттынган. 1782 чылдың чизезин өзугаар Лейниниң кырган-ачазының ачазы Василий Никитич помещик Бреховтуң хөлечии чораан деп бижээн. Чизе бүрүткелинде айытканы болза, ол 1770 чылда мочээн. Оон өг-бүлезинге кадайы Анна Семёновна болгаш 19 харлыг Самойла, 15 харлыг Порфирий, 12 харлыг Николай деп оолдары турган. Ульянов алышкылар бижикти билир чораан. Крепостной тараачыннар ортузунга бижик билир чорук ол шагда коинчуг ховар таварылга-дыр.

Ам билдинмейн турар айтырыг — Николай Васильевич крепостной хамаарылгалыг чоруктан капчан хосталганы? Ону салып чорудуканы ол бе азы ырак черже дезипкен бе? Дезипкеви чадавас.

Николай Васильевичиниң Астраханыга чурттан турганын көргүзүп турар архив документилери мында хөй. Сөөлүнде барып ол Астраханыга кадайланган. Бо өг-бүле Василий болгаш Илья деп оолдарлыг, Мария болгаш Федосия деп кыстарлыг чораан. Олар Астраханыга бажыңныг турганнар. Николай Васильевич болгаш оон оолдары Василий, Илья орус чер чурттуг улус деп айтып турар.

Ам база катап-ла Андросово суурже, ында «Кызыл суур» колхозче эргип көрээл. Ульяновтарның сураглыг өг-бүлезиниң төлөөлекчилери бо суурда ам-даа чурттан чоруур.

Суурну таарымчалыг черде тудун вургускан. Суур биле бичии тейжигеш аразында хемчигеш агын чыдар. Номун автору колхоз дэргазы-биле кады ховуга, шанга барып, хөй-хөй кижилер-биле ужуражып чугаалашкан.

Автор тракторист Александр Ульянов-биле ужурашкап. «Оон хары үжеп чедип чоруур. Ортумак чыныг, хүрерин додуккан арнында кичээнгейлиг карактары онзаланып көстүр». Ол шергиден халапка-ла трактористен ажылдап турар. Дайын мурнунда бо суурга Ульяновтар хөй турганын ам сактып чугаалажыр. Ам колдуунда кырганнар арткан.

Колхозтуң өзүлде сайыралы кайгамчык. Чаа тудуглар хөй.

Чылдар эртер. Лениниң өөредиг чер кырынга улам калбаа-биле тараш нептереэр. Ынчан кижилер баштынчының ады-биле хепзиг-даа холбашкан бичии суурларны безин билир болгаш сактып чоруур. Ульяновтарның адаөөгүзүнүң тывылганы орус суур Андросовону кижилер кажан-даа утпас.

Ю. ТРИФОНОВА.

Чукот тоожуну номчааш...

Эрткен чылын «Знамя» журналга талантылыг Чукот чогаалчы Юрий Рытхэвунун «Гарпун октакчыны уруг» деп тоожузун онза кичээнгей-биле номчуп таныштым. Ук чогаал бодунун уран-чечен бижиттингенинин болгаш утка-шыпарының талазы-биле соолгу үеде үнүп турар бистиң совет чогаалдарывыс ораазында база бир үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билип турар мен. Соңгу чүк улустарының чамдык чогаалдары-биле номчуп таныпкан-даа болзувуеса, бо чогаалды номчаанывыс соонда Соңгу чүкте өөнүктеривис — чүкчилер, эвенкилер, эскимостар, орустар болгаш оске-даа улустарның тус черде амыдырал-чуртталгазы, ажыл-агыйы, аажы-чаны, культуразы-биле чоок таныжа бээр бис.

Тундра... Эргип-кезип-даа төттүнмес эвес куруг черлер: материк черивистиң болгаш океан далайларывыстың делгемнери, ужу-кыдыы. Кижи бодаарга аңаа улус канчаалаа чурттан, чүү-даа кылып ап шыдавас-даа ышкаш, ынчалза-даа Соңгу чүктүң улустары оон агаар-бойдузунга шагдан боор чаңчыгып, чурттан келген. Тундрының үндезин чурттакчылары боттарының ол эргим, өскен төрээн Соңгу чери чокка чурттап-даа шыдавас, оске кандыг-даа оңза черлерге баргаш, ону дораан-на сакты боор.

Оон аңыда бо чогаалда комсомол секретары, бир-ле дугаарында ийи дээди эртемни кызымаккай чоруу-биле чедип алган специалист Мария Ивановна Тэгрынэниң соңун ажыл-амыдыралының, Гатлевиң салым-чолунун дугайында, тус черниң улуг чонунун ажыл-амыдырал, аажы-чаң, культуразының дугайын кижи оон билип алыр.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

Хүн айтырыы — часка белеткел

Көк-Чыраа кодээ Советтиң эдлчеглиг сессиязында ол Советтин девискээринде «Улуг-Хая» совхозтун часкы тарылгага белеткелинин дугайында айтыырны чугаалашкан.

Аная, совхозтун кол инженери Д. Бобровскийнин илеткелин дыңнап чугаалашкан. Часкы ховуу ажылдарынга Арыг-Бажы салбырының № 1 болгаш № 2 бригадаларында белеткел совхозтун оске бригадаларындан эки болганын сессияга демдеглээн. Ол бригадаларда тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгези эки шынарлыг болган. Үрезин арыг-даашкының чогуур үеинде чоруткан.

Совхозта септезе чогуур 50 тракторнуң 44-үн септээн, кодээ ажыл-агый машиналарының септелгези доозулган. Автомашиналарга үрезин урар херекселлери, ховуу турлаглары септеп доосхан.

Часкы ховуу ажылдарынга уткуштур ам-даа кылып ажылдар бар. Чамдык кодээ ажыл-агый машиналарының үүрмек септелгелерин быска хуусаада доозары негеттинин турар. Совхозка кодээ ажыл-агый машиналарының 4 кожуглары, 120 илпир четпес. Ам-даа 200 тонна сула, 30 тонна чинге-тараа үрезинин соортүп албаан. № 2 салбырның чинге-тараа үрезинин чажар шынарынга чедир ажыглап албаан. Тараажылар ортузунга социалистиг чарышты организастаанынга болгаш оон түңелдерин үндүрериннге эрткен чылда турган четпестерни сессияга санал берген эштер демдеглеп, ону катаптавас дээш ап чорутса чогуур хемчеглерни айыткан.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле шинтпирни хүлээп алган. ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 50 чыл болур оюн толептиг уткуур дээш совхозтуң тараажыларының мурнунда салдынган соруулгаларны ында тодаргай айыткан.

О. ТАВАА.

Улуг-Хем район.

ТӨРЕЛДЕРНИҢ ДИЛЭЭ

Барыын-Хемчик районнуң төвү — Кызыл-Маажалык суурда 250 орунлуг ийи каттыг ургулар садының тудуунда тудуг-монтаж ажылдарын 1972 чылдың январь 10-да бүрүү-биле доосхан. Ону күрүне комиссиязының кежигүннери хүлээп ап, актыга ат салып, ажыглаага дужаагаан.

— Чаштарны азыраа: кижизиринге магалыг чаагай бажың туттувган-дыр — деп, суурнуң чурттакчы чону, ылангыя төрелдер өөрээн сеткилин илергейлеп турганнар.

Өөрүшкү чогумчалыг болбаан. Ажыдан эгелээнинин бирги хүнүнден эгелээш ургулар садының одалга системазы, суг дамчыдылгазы ургулчу үрелиишкинге таваразын, садын кызын каш-даа катап хагдыган. Өрээлдерниң чылының температураазы кызын 8—9 градустан аппас турган.

Частың чылыг хүннери эгелээн-даа болза, ургулар садының канализация системазы үрелин турарының ужурунда өрээлдер ишти коинчуг ышык, ол ургулларның кадыкшылынга багай салдарлыг болбайн канчаар.

№-741 мехколонналың ажылчыннарының болгаш инженер-техникти ажылдакчыларының тудугуу ышнар чок кылганы ол бе, азы ургулар садының 40 ажыг кижи составтыг хандырылга ажылдакчыларының ургулар садының канализация системазын харыысалга чок ажылдап турары ол бе? Бо дугайын райкүүскомнуң талазындан хынап, тодараткан, ургулларның азыралынга болгаш кижизидилгеринге чогумчалыг байдалды тургузарын төрелдер негеп турар.

Ургулар садының эргелекчизинде ажыл-агыйга органилокчы болгаш чаш ургуларга кижизидикчи мергежили чок О. П. Карабиваны ажылдадып каан. Бо кижи бодунун хууда хөрөө-биле ыдай боор чоруурунга өөлешкен.

Ону хамаарышкан организациядар өөренип көрүп чогуур.

Т. ТАЛГАНЧИК.

«Шынның» корр.

НАСЕКОМНАРГА БОЛГАШ САРГЫЛАРГА ЫЗЫРТЫПКАНДА КАНЧААРЫЛ?

Чайның чылыг хүннери келирге, ымыраалар, москиттер, хулчуктер, шагар арылар, маастар, кижиге болгаш мал-маганга-талдаар оске-даа хан сорар хөнзиг амытаннар база катап тыптып үнер болгай. Ол насекомнар биле сургылар улуг-биче кижилерге таржыллалыг човуланны тазарыштырар. Чамдыкта зарын-даа аймыхдыг малярия, энцефалит, залыдаңыр аарыгларны бо-ла нептереди берген турар.

Ымыраалардың ызырыпкан чери кижиир болгаш аңаа кадык кеш адаандан төгерик суглаанзылар тыптып келир. Оларның ызырыпкан черлерин холуктуг спирт, тройной одеколон-биле чаар. Ынчаарга ону хора чок болдуурда салдарлыг чүве ымыраалардың ызырган черлериниң кижиирин намдадыры болур.

Москиттерниң ызырыпкан чери бала аажок кижиир. Ызырытпкан чер сарыып ларыыр, чамдыкта кеш кырынга быйырын суглаанзыжыгаштар тыптып келир. Москиттерге ызырытпкан чамдык кижилер ханыдан, бажы аарыыр, мага-боду чуурулчак кылдыр сагыкдырар болгаш оонда оске үржүктарлыг болур. Москиттер ызырыптарда ызырытпкан кижиге көргүзер дуза баштайгы дузаламчыда көргүзүп турары ышкаш ол хевээр. Тас-ары болгаш дүктүг-ары шагарга, насекомнуң шактынгмыжында чоруур хоран балыгга киргеш, оон аажок кавынная аартыр. Шактырган чер ыжып, кыскаш эмектелп бээр. Чамдыкта мага-боттуң даштыкы келектери хаваңнай берип болур. Маастар, арылар ызырып, шапкан черге нашачырлыг спирт-биле оттургеи хөвең салгаш, аңаа баштайгы дузаны чедирер. Оон соонда арыларның шаккан черинде сыныкталып чаңыс калган шактынгмыш дилдарын оортак оваарымчалыг үштүн каптар. Ыжыы оон ыңай хаваңнай берге, актисептиктиг (1:1000 хемчээлдиг ривонал эзилдирии, 1:5000 хемчээлдиг фурацилин эзилдириин коргулчун ажыдыы холаан оттурулге кылыр ам) шарыг салыр, хлорлуг калций (0,5 грамм кылдыр хүнде үш катап), демедрол (0,05 грамм кылдыр хүнде 2 катап) ургларның хар-палынының айы-биле чогуур хемчээлдиг кылдыр ижер.

Сургы кадалы берген болза, эфир-биле оттурген борбак хөлеп-биле ону кеегеллээш, сургыны оваарымчалыг адырып каапса чогуур.

Хан-сорар насекомнардан кижилер тус-тузунда кажгаланырда кортпактаар аргалар кылдыр демиглифталат, кюзол, сүз холумлыгыг аналдика үзүг шийкпе хүрен үс ажыглаар, сонгаларны кажеелээр, чурттала бажыңнарының ханаларын болгаш сонгаларын инсектицидтер-биле (гексохлоран, ДДТ база оон-даа оске эмнер) арыглаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ.

телевидение

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

МОСКВАДАН

13.00—Дамчыдылгалар программазы. 13.05—Школачыларта. «Эзирчигештер ужарынга өөренип тур». Аныяк космонавтарның «Орлёнок» лагериниң телеочерк. 13.25—Сөөлгү медээлер. 13.45—«Аныяктарның чогаадыкчы чоруу». Концерт. 14.55—Миллионнарның ленинчи университеди. «Коммунистиг партиларының амгы үе-чадада стратегизазы болгаш тактиказы». Философия эртемниниң доктору А. И. Соболев дамчыдылгага киржир. 15.25—«Космостуң берге оруктары». Документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 16.25—«Кудай оглу Гагаринин». Н. Добронравовтуң шүүлүктериге А. Пахмутованың бөлүк ырлары. Ю. Гуляев күүседир. 16.45—«Шүүргедекчилер». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.30—Телемедээлер (орус дылга). 18.45—«Караа көзүлбес пассажир». Хроника-документалдыг фильм. 18.55—Телемедээлер (тыва дылга). 19.10—«Юрий Гагарин».

МОСКВАДАН

20.00—«Херек кырында болган чорук». Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавты В. Шаталов дамчыдылгага киржир. Бүгү-эвилелдің радиозунуң болгаш Топ телевидениениң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. Фокин дамчыдылганы чорудар. 20.30—А. Бородин. «Кайгамчыктыг симфония». Бүгү-эвилелдің радиозунуң болгаш телевидениениң симфония оркестри күүседир. М. Шостакович дирижёрлаар. 21.00—Космонавтар хүнүнге турасказаткан байырлыг хурал. Кремльдің съездилер Ордузунда дамчыдылга. 22.15—Концерт. 22.55—Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР—ССРЭ. Прагадан дамчыдылга. (Ийнги эдлчегниң соонда 10 минута чапсар). 01.15—«Ye». Информастыг программа. 01.45—Космонавтар хүнүнге турасказаткан концерт. Кремльдің съездилер Ордузундан дамчыдар. 03.15—04.45—Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. Финляндия—Швеция. 2 болгаш 3 үеин. Прагадан дамчыдылга. Чапсарда сөөлгү медээ дамчыдар.

агаар

Бөгүн республикага будуттаар, чамдык черлерге биче чаар. Барыын-Хемчиктиңнинг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температураазы 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга шокар будуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температураазы 13—15 градус чылыг.

Редакторнуң ораанчызы Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сылдыстар оюнее» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чедиги дээр» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тоол» 9.30, 11.20, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Май сылдыстары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Рудобель республика» 19.00, 21.00 шактарда.

БЕЛЕК ЧАГЫКЧЫЛАРЫНГА

Май 1-ге уткуштур ургларга белектер чагыын Кызыл садыг килдизи эртенгинин 9 шактан 18 шакка чедир хүлээп ап турар.

Чагыкчылар Октябрьская кудумчузунда 29 бажынга келир.

КЫЗЫЛ САДЫГ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораанчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кодээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00503.